

ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ İNŞASI
DÜNYA DENEYİMLERİ SERİSİ

3

Zor Olsa da Barış: GUATEMALA DENEYİMİ

Kudret ÇOBANLI

DİSA

ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ İNŞASI
DÜNYA DENEYİMLERİ SERİSİ
3

Zor Olsa da Barış: GUATEMALA DENEYİMİ

Kudret ÇOBANLI

DIYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜYA DIYARBEKİRÊ BO
LÊKOLİNEN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DIYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi - 3
Zor Olsa da Barış: GUATEMALA DENEYİMİ

DİSA YAYINLARI

Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA)

Yazar: Kudret Çobanlı

Proje Danışmanı ve Araştırma Direktörü: Cuma Çiçek

Redaksiyon: Mustafa Çevikdoğan

Grafik Tasarım: Feyza

Kapak Fotoğrafı: Robin Canfield / Unsplash

Yayın Tarihi: Aralık 2020

ISBN: 978-605-5458-43-0

Copyright © Aralık 2020

Bu yayının tüm hakları saklıdır.

Yayının hiçbir bölümü Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) izni olmadan çoğaltılamaz.

Tel: 0 412 228 14 42 **Faks:** 0 412 224 14 42 / www.disa.org.tr / disa@disa.org.tr
facebook.com/disadiyrbakir / twitter.com/disadiyrbakir

“Zor Olsa da Barış: Guatemala Deneyimi” başlıklı bu çalışma Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) Adalet ve Barış İnşası Araştırma Programı çerçevesinde, **“Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi Projesi”** kapsamında Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin desteğiyle yapılmıştır.

Çalışmada yer alan görüşler, DİSA ve Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşleriyle örtüşmeyebilir.

Kudret Çobanlı, lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. "Türkiye-İrak Sınırında Kimlik ve Devlet" başlıklı yüksek lisans tezini Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, 2017'de savundu. Uzun yıllar Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Bir yandan akademik çalışmalarını sürdürürken bir yandan birçok STK'da gönüllü ve profesyonel olarak faaliyetler yürüttü. İlgi duyduğu konular arasında yakın tarih Türkiye siyaseti, Türkiye'de ve dünyada insan hakları gündemi, sosyal hareketler, toplumsal barış inşasının teori ve pratiği, hakikat ve toplumsal adalet çalışmaları, eleştirel sınır ve göç çalışmaları, toplumsal cinsiyet teorisi ve kadın hareketinin tarihi gibi başlıklar bulunuyor.

DİSA, siyaseten bağımsız, çoğulcu bir araştırma enstitüsü olarak 8 Mart 2010 tarihinde Diyarbakır'da kurulmuştur. Enstitümüz çalışmalarını 4 araştırma programı ekseninde yürütmektedir: (1) Anadili ve Pedagoji Araştırma Programı, (2) Adalet ve Barış İnşası Araştırma Programı, (3) Diyarbakır İçin Sürdürülebilir Yaşam ve Mekân Araştırma Programı ve (4) Diyarbakır için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Araştırma Programı.

DİSA, araştırma programları kapsamındaki alanlarda araştırmacılar için bir merkez işlevi görmeyi, toplumun sosyal ve siyasal gelişiminin önünü açacak araştırmalar yaparak geleceğe yönelik politikaların oluşturulmasına birinci elden, nesnel ve saha çalışmasına dayalı bilgi temelinde katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

DİSA, farklılıkların barış içinde bir arada var olmalarını mümkün kılan eşitlikçi toplumsal dayanarlılığın artması ve diyalogun gelişmesi amacıyla araştırmalar yayımlayarak ilgililerin dikkatine sunmakta; konferans, sempozyum, panel, çalıştay, atölye ve raporlar aracılığıyla bilgi paylaşımına katkı sağlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	9
1. Sosyo-Politik ve Sosyo-Ekonomik Yapı	11
2. Tarihsel Arka Plan ve Temel Çatışma Alanları	16
Kolonyal Miras, Sömürgeci Düzen ve Etnik Ayrımcılık	17
Guatemala İlkbaharı ve Darbeyle Dönen Eski Düzen	18
Temel Çatışma Alanları	19
3. Çatışmanın Temel Aktörleri	21
Devletin Şiddet Organları	22
Gerilla Örgütleri	26
Barış Sürecinde Sivil Toplum Aktörleri	30
Katolik Kilisesi	32
4. Çatışmanın Kısa Tarihsel Gelişimi	34
Reformist Askerlerin Darbe Girişimi ve Silahlı Mücadele (1960-1970)	35
İkinci Gerilla Hareketi Dalgası (1971-1977)	37
İç Savaşın Yükselişi ve Artan Toplumsal Yıkım (1978-1985)	38
Sivil Hayata Dönüş ve Çatışmaların Sonlanması (1986-1996)	40
5. Müzakere Süreçleri	41
İlk Diyaloglar (1986-1990)	42
Karşılıklı Görüşmeler (1991-1993)	43
BM Moderasyonunda Müzakereler (1994-1996)	44
Sonuç ve Değerlendirme	49
Kaynakça	54
İlgililer İçin Temel Kaynak Önerileri	60
Kronoloji	61
Fotoğraf Dizini	65

ÖNSÖZ

Otuz altı yıllık kanlı iç savaştan sonra barışın inşa edildiği Guatemala deneyimini ele alan elinizdeki çalışma, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) Adalet ve Barış İnşası Araştırma Programı çerçevesinde başlattığı "Çatışma Çözümü ve Barış İnşası: Dünya Deneyimleri Serisi" projesinin Nepal ve Sri Lanka raporlarından sonraki üçüncü raporunu oluşturuyor.

DİSA olarak çatışma çözümü ve barış inşası konusunda dünya deneyimlerine ilişkin bilgi üreterek Türkiye'de Kürt meselesinin barışçıl, demokratik yollarla çözümüne katkı sunmayı amaçlıyoruz. Söz konusu seriyle sivil toplum aktörleri başta olmak üzere, çatışma çözümü ve barış inşası konusunda çalışan bireysel ya da kolektif aktörlerin, farklı zaman ve mekânlarda meydana gelen vakalar hakkındaki temel bilgilere erişimine yardımcı olmak istiyoruz.

Projeyle ayrıca çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası alanında akademik çalışmaların yapılmasını teşvik etmeyi ve genç araştırmacıları desteklemeyi arzuluyoruz. Zira Kürt meselesi Türkiye'de binlerle ifade edilen can kayıplarına, milyonlarla ifade edilen zorla yerinden etmele-re, çok ağır ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlara neden olmasına rağmen, çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası alanında çalışan akademisyen ve araştırmacı sayısı birkaç kişiyi geçmiyor.

Uzun bir kolonyal mirasın devralındığı Guatemala'da derin etnik ve sınıfsal eşitsizlikler ile bunlara dayalı olarak darbeler, cuntalar ve "seçilmiş askerî hükümetler"le şekillenen otoriter yönetim, yaklaşık 36 yıl süren iç savaşın temel nedenlerini oluşturuyor. 1960'lı yıllarda sınıfsal dinamiklerin etkili olduğu çatışma süreçleri zaman içerisinde dönüştü. Gerilla hareketlerinin kitleselleşmesi ve taban bulmasında yerli Maya halklarının katılımı etkili oldu ve sınıfsal eşitsizliğin temelini oluşturan ırkçılığa varan etnik ayrımcılık daha belirleyici bir dinamik haline geldi. Bu anlamda Guatemala vakası sınıfsal ve etnik ayrımları birlikte düşünme ve toplumsal barış inşasında bu tür "yapısal şiddet" biçimlerine aynı anda odaklanma imkânı veriyor.

Guatemala İç Savaşı, devletin bir "kontrgerilla devleti"ne dönüştüğü bir vaka olarak başka devletlere de "ilham" verdiği bir örnek teşkil ediyor. İstisna halinin kural haline geldiği bir hukuksal rejim, devletin güvenlik güçlerine dönük cezasızlık kültürü, sivil devriyeler, ölüm mangaları gibi paramiliter yapılar, "iç düşman" anlayışıyla sivil-savaşçı ayrımı yapmayan devlet şiddeti, kitlesel gözaltılar, gözaltında kaybetmeler, ordunun ekonomik ve sivil hayatı kontrol etmesi bu tür devlet yapısının tipik özelliklerini oluşturuyor. Çatışmanın yaşandığı dönemde ortalama on milyon civarında bir nüfusa sahip olan ülkede, 200 bin civarında can kaybı, yaklaşık 100 bini sınır ötesi olmak üzere bir milyona yakın zorla yerinden etme, "kontrgerilla devleti"nin yıkıcı sonuçlarını çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor.

Büyük kayıpların yaşandığı Guatemala, geçmişle yüzleşme cesaretinin nispeten gösterildiği bir vaka olarak öne çıkıyor. Yaşam hakkı başta olmak üzere hak ihlallerinin araştırıldığı, büyük oranda devletten kaynaklı olan bu ihlallerin barış süreci kapsamında kayıt altına alındığı, devlet başkanlarının savaş suçlarından dolayı yargılanabildiği Guatemala bu anlamda özellikle incelenmeyi hak ediyor. Barış anlaşmaları kapsamında kurulan "Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu"nun yanı sıra bu komisyona zemin oluşturan sivil yüzleşme ve hakikat komisyonları Guatemala vakasını toplumsal barış inşası çalışmalarında özel kılıyor. Bu konuda, Katolik Kilisesi İnsan Hakları Ofisi'nin altı binden fazla kişinin tanıklığına başvurarak hazırladığı 1998 tarihli *Bir Daha Asla (Nunca Mas)* raporunu ilham verici bir girişim olarak not etmek gerekir.

Bölgesel ve uluslararası koşulların çatışma formasyonundaki belirleyici etkisi, Guatemala vakasının gösterdiği bir diğer kritik husus. Çatışma döneminde daha çok ABD'nin etkili olduğu vaka, Sovyetler'in yıkılması ve iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle çözüm yoluna girdi. Yine bölge devletleri arasında sağlanan bir anlaşmayla her bir ülkenin kendi iç muhalefetiyle uzlaşma sağlaması karar altına alındı ve bu, Guatemala barış sürecinin başarısında kritik bir rol oynadı.

Guatemala vakasında dikkat çeken bir diğer önemli husus Ulusal Uzlaşma Komisyonu ve Ulusal Diyalog hareketidir. İsyancılarla görüşmeleri Ulusal Uzlaşma Komisyonu yürüttü. Öte yandan Ulusal Diyalog hareketi ve Sivil Toplum Meclisi gibi yapılar barış sürecine önemli katkılar sağladılar. Sivil Toplum Meclisi bir yandan barış masasına bağlayıcı olmayan teklifler verirken öte yandan taraflar uzlaşma sağladıkları metinleri onay öncesi olarak bu meclise sundu. Barış gündeminin oluşturulması, barışa dönük savunuculuk, sorunun uluslararası kamuoyunda duyulması sivil toplumun barış sürecindeki diğer önemli katkıları.

Toplumsal cinsiyet meselesi, Guatemala'da çatışmaların formasyonunda ve barış sürecinde altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus. Guatemala'da gerilla hareketlerinin yaklaşık %15'ini kadınlar oluşturuyordu. Yine çözüm sürecinde kadınların önemli katkıları oldu. Sivil Toplum Meclisi içerisinde yer alan ve zamanla güçlenen kadınlar barış anlaşmasının içeriğinin belirlenmesine katkıda bulundular ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımının kısmi de olsa gelişmesini sağladılar.

Son olarak, Guatemala barış sürecinde kapsayıcı anlaşmalar imzalandı. Esasa ilişkin yedi ayrı anlaşmanın imzalandığı barış sürecinde insan haklarının tesisi, zorla yerinden edilenlerin dönüşü, geçmişle yüzleşme ve hakikatlerin ortaya çıkarılması, yerli hakların kimliklerinin ve haklarının tanınması, sosyo-ekonomik konular ve tarım düzenlemeleri, ordu başta olmak üzere güvenlik sektörünün yeniden yapılanması, anayasal reformlar ve seçim rejiminin yenilenmesi barış sürecinin temel bileşenlerini oluşturdu.

Detaylı ve kapsayıcı anlaşmalara rağmen, uygulamada sınırlı ilerlemeler kaydedildi. Silahsızlanma sağlansa da "doğrudan şiddet" farklı formlarda (çeteler, uyuşturucu kaçakçılığı yapan gruplar vb.) devam ediyor. Öte yandan, "yapısal şiddet"i aşılmasına dair anlaşmalar barış sürecinde yer alsada bu konuda dikkate değer bir mesafe alındığı söylenemez. Barış sürecinin en başarısız boyutunu etnik kimliklerle iç içe geçen sosyo-ekonomik eşitsizliklerin aşılması oluşturuyor. Yerli hakların kimliklerinin ve haklarının tanınması konusundaki düzenlemelere rağmen "kültürel şiddet" ortadan kalkmış değil. Uzun bir tarihsel süreç içerisinde oluşan etnik ve sınıfsal ayrımlara dayanan ve onları yeniden üreten yapısal ve kültürel şiddetin ortadan kalkması ve toplumsal barışın inşası kuşaklar ötesi bir dönüşüm gerektiriyor. Bununla birlikte, Guatemala'da soykırıma varan iç savaş sürecinden sonra "siyasal barış"ın sağlanması önemli bir başarı olarak not edilmeyi hak ediyor.

Cuma Çiçek

Kasım 2020, Diyarbakır

GİRİŞ

Türkiye’de yaşayan çoğu insan için Guatemala haritada yeri bile bilinmeyen, uzak ve meçhul bir ülkedir. Bu ülkenin tarihinde veya bugününde Türkiye’yle ortak pek bir şeyin bulunmadığı düşüncesi genel kanıdır. Bu rapor, Guatemala’da 36 yıl süren uzun çatışmaya ve çatışmayı sona erdiren sürece bakmanın Türkiye’de barışın inşasına dair anlayışımızı zenginleştirebileceği düşüncesinden yola çıkmaktadır.

Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’nün yürüttüğü Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi projesi kapsamında hazırlanan bu çalışma, öncelikle Guatemala İç Savaşı ve çatışma çözüm sürecine dair Türkçe ve Kürtçe literatürdeki mevcut eksikliği bir miktar gidermeye dair mütevazı bir girişimdir. Bu amaçla raporda, ilk olarak Guatemala’da çatışmayı ortaya çıkaran tarihsel nedenler, anlaşmazlığın tarafları, temel çatışma alanları ve nedenleriyle birlikte çatışmanın kısa tarihsel gelişimi sunulacak, ardından müzakere süreçleri ve vakanın öğrettiklerini ele alınacaktır.

Her ülkenin özel şartları, kültürel, sosyal ve ekonomik özellikleri farklı olsa da barış süreçlerinde dünya tecrübeleri her zaman önem arz etmiştir. Peki Guatemala deneyimi neden önemli? Barış inşasında belki de en zor meselelerden biri, çatışan tarafların ve çatışmadan o veya bu şekilde etkilenen sivillerin bir barışın mümkün olduğuna inanmasıdır. Guatemala’da 36 yıllık uzun ve soykırıma kadar varan şiddet içeren savaş deneyimine rağmen çatışmayı sona erdiren bir barış tesisinin mümkün olması, bu deneyimin başka örnekler için de bir nirengi noktası olabileceğini göstermektedir. Böylesine uzun ve ağır bir savaşın ardından, Guatemala Ulusal Devrimci Birlik (*Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca* - URNG) ile Guatemala devleti arasındaki yıllar süren görüşmelerin 1996’da nihai sonuca ulaşması, tam olarak sosyal barışı inşa etmemişse de literatürde kısmen başarılı çatışma çözümlerinin arasında gösterilmektedir.

Her ne kadar Guatemala İç Savaşı’nın dinamiklerinin Türkiye’deki Kürt sorunuyla benzediğini iddia etmek zor olsa da iki örneğin örtüşen yanları da bulunmaktadır. Özellikle Guatemala’da 1981-1983 arasında yaşanan ulusal güvenlik anlayışının zirve yaptığı, toprağı temizleme operasyonlarının sürüp sivillerden “gönüllü” devriyelerin devşirildiği dönem, Türkiye’de 1993 sonrasında izlenen Alan Hakimiyeti Stratejisi’yle büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu açıdan Guatemala’da tam anlamıyla adalete erişim mekanizmalarının işlediğini iddia etmek zor olsa da çeşitli yüzleşme girişimleri Türkiye için de örnek teşkil edebilecek vaziyettir. Ayrıca gelgitlerle ilerlemiş, sivil ve sivil olmayan, ulusal ve uluslararası aktörlerin dahliyle sağlanmış, kapsayıcı barış anlaşmalarından oluşan barış süreci, çatışma döneminden geçen tüm toplumlar için önemli bir model oluşturmaktadır.

İngilizce literatürün taranmasıyla ortaya çıkan bu çalışma, çatışma ve barış sürecini insan hakları merkezli bir yaklaşımla ele almaya çalışmaktadır. Bu açıdan rapor boyunca akademik makalelere olduğu kadar, çeşitli insan hakları kuruluşları tarafından hazırlanmış belgelere de referans verilecektir. Rapor ilk olarak Guatemala hakkında genel bir fikir verecek olan sosyo-ekonomik, politik ve kültürel göstergeleri ele almaktadır. Ardından Guatemala’da çatışmanın kökenlerini anlamaya yardımcı olacak geri plan bilgisi verilecek, sömürge tarihinden yakın geçmişe anlaşmazlığın derininde yatan tarihsel arka plana ve çatışma alanlarına işaret edilecektir. Üçüncü başlıkta çatışmanın tarafları, zaman içinde değişen stratejileri ve başvurdıkları

yöntemlerle birlikte ele alınmaya çalışılacaktır. Sonraki başlıkta çatışmaya dair tarihsel izlek sunulacak, dört dönem etrafında çatışmanın gelişimi aktarılacaktır. Son bölümde ise sivil ve sivil olmayan aktörleri de kapsayacak şekilde nihai barışa giden yolun yapıtaşları incelenecektir. Rapor bir değerlendirme bölümüyle son bulmaktadır.

1

Sosyo-Politik ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Maya dilinde “bol ağaçlı yer” anlamına gelen Guatemala, kuzeyinde Meksika, doğuda Belize, Honduras ve Karayip Denizi, güneyinde El Salvador’la komşu olan ve batıda Büyük Okyanus’a kıyısı olan bir Orta Amerika ülkesidir. Tarihi olarak Mayaların yerleşim yeri olan ülke, 1500’lü yıllardan bağımsızlığını kazandığı 1821 yılına kadar İspanyol sömürgesi altında kalmıştır.

Guatemala Ulusal İstatistik Enstitüsü’nün 2018 verilerine göre¹ nüfusun %56’sını Maya ve İspanyol karışımı bir etnik grup olan Ladinolar, %44’ünü Mayalar² ve diğer yerli halklar oluşturmaktadır. Bununla beraber kimi kaynaklar, Ladino olarak sayılan nüfusun içerisinde asimile olmuş Mayaların da bulunduğunu savunarak Maya nüfusunun ülkenin %60’ına tekabül ettiğini iddia etmektedir.³ 22 bölgenin (*departement*) 12’sinde nüfusun en az %25’i yerli halktır. Kalan on bölgenin özellikle batıda bulunan kimi yerlerinde ise yerli nüfusun oranı %75 ile %100 arasında değişmektedir.⁴ Guatemala’da resmi istatistiklere göre 22 dil konuşulmaktadır, ancak tek resmi dil İspanyolcadır.⁵ Maya dilleri arasında en yaygın olanlar *Cakchiquel*, *Quiche* ve *Kekchi*’dir. Ülkenin büyük bir kesimi Katolik Hristiyan kilisesine mensuptur (%57), bununla birlikte Guatemala önemli bir Protestan nüfusa da (%40 civarı) sahiptir. Ancak Guatemala’nın birçok bölgesinde yerli halk eski dinî inançlarını ve ibadet şekillerini de sürdürmekte ve bu pratikler diğer inanışlarla iç içe geçmektedir.⁶

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu’nun (*United Nations Population Fund* - UNFPA) tahminine göre Guatemala’nın 2020 nüfusu 17,9 milyondur.⁷ Ancak iç savaşın sürdüğü 1960-1996 yılları arasında bu sayının beş milyon ila on milyon arasında değiştiği bilgisi⁸ bu raporun iç savaş yıllarına dair sunacağı sayılar açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, İnsani Gelişmişlik Endeksi 0.651 olup 189 ülke arasında 126. sıradadır ve “orta gelişme” kategorisindedir. Kişi başına düşen milli gelir 4.549 dolardır. Nüfusun en yoksul %40’ı, milli gelirin ancak %13’üne sahiptir.⁹ İç savaşın bittiği 1990’lı yılların ortasından itibaren Guatemala’nın insani gelişmişlik endeksi göstergeleri iyiye doğru seyretmektedir.¹⁰ İşgücüne katılım oranı %60’tır. Nüfusun %54’ü şehirlerde,

1 “Resultados del Censo 2018,” Instituto Nacional de Estadística Guatemala, erişim 05.10.2020. <https://www.censopoblacion.gt/explorador>

2 En büyük üç sosyo-dilsel grup şöyledir: K’icheler %11,3, Q’eqchiler %7,0, Kaqchikeller %7,4.

3 Inter-American Comission on Human Rights (IACHR), *Country Report Guatemala. Situation of Human Rights in Guatemala: Deversity, Inequality and Exclusion* (Washington, DC: IACHR, 2016), 39.

4 IACHR, *Country Report Guatemala*.

5 Detaylı bilgi için bkz.: “Resultados del Censo 2018.”

6 “Guatemala,” Britannica, erişim 05.10.2020. <https://www.britannica.com/place/Guatemala/Climate#ref40925>,

7 “World Population Dashboard Guatemala,” United Nations Population Fund, erişim 05.10.2020. <https://www.unfpa.org/data/world-population/GT>

8 “Country Profile: Guatemala,” World Bank Databank, erişim 05.10.2020. https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=CTM

9 “Guatemala,” Human Development Reports, United Nations Development Programme, erişim 5.10.2020. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/GTM>

10 “UNDP Inequalities in Human Development in the 21st Century, Briefing note for countries on the 2019 Human Development Report - Guatemala,” Human Development Report 2019, United Nations Development Program, erişim 5.10.2020. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/CTM.pdf

%46'sı kırsalda yerleşiktir. Ortalama yaşam süresi 75 yıl, hane başına düşen kişi sayısı 4,55'tir.¹¹ Yıllık kişi başına düşen karbon salınımı bir tondur.¹² Diğer Orta Amerika ülkeleriyle karşılaştırıldığında Guatemala bu göstergelerle genellikle son sıralarda gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi 0.943 olan¹³ Guatemala, 2018 verilerine göre dünyada kadın cinayetlerinin en yüksek olduğu üçüncü ülkedir.¹⁴

Harita 1: Guatemala ve Komşuları

Kaynak: Google Map

Öte yandan tüm bu göstergeler, ancak ülke içindeki gruplar üzerinden karşılaştırmalı okununca anlamlıdır. Guatemala esasen etnik farklılıklarla iç içe geçmiş derin bir ekonomik katmanlaşmayla malul durumdadır. BM Kalkınma Programı'nın (UNDP) verilerine göre¹⁵ Guatemala, bir ekonomik eşitsizlik göstergesi olan GINI indeksinde, 48,3 puanla kaynakların dağılımı bakımından dünyanın en eşitsiz yirmi ülkesi arasındadır. Nüfusun en zengin %10'luk kesiminin gayrisafi milli gelirden aldığı payın en yoksul %40'lık kesimin aldığı paya oranını ifade eden *palme oranı* 2.10'dur. *Quintile oranı*, yani en zengin %20'lik kesimin ortalama gelirinin en yoksul %20'lik kesimin ortalama gelirine oranı ise 11.9'dur. Gibbons ve Ashdown'un BM Nüfus Fonu (UNFPA) Guatemala verilerine dayanarak

11 "Resultados Republica de Guatemala," Instituto Nacional de Estadística Guatemala, erişim 05.10.2020. <https://www.censopoblacion.gt/mapas>

12 "Guatemala," Human Development Reports.

13 Dünyanın ortalama toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi puanı 0.56'dır.

14 "Femicide/Feminicide," Women for Justice, Education, and Awareness, erişim 05.10.2020. <http://mujerguatemala.org/?portfolio=femicide-feminicide> Guatemala, "kadın kıyımı" (*femicide*) terimini yasal olarak tanıyan ve bu suçta özel mahkemeler kuran ilk ülkedir. Detaylı bilgi için bkz.: <https://www.equaltimes.org/femicide-courts-in-guatemala-a-ray?lang=en#X5CRpIgzBIU> erişim 05.10.2020.

15 "Guatemala," Human Development Reports.

aktardığına göre, yerli halkın %85'i yoksulluk veya aşırı yoksulluk içinde yaşarken, yerli olmayan halkın yoksulluk içinde yaşama oranı %45'tir. Kırsaldaki yerli halkın %38'i günde bir dolardan daha az kazanmaktadır. Tüm ekonomik göstergeler, yerli halk için ulusal ortalamanın altındadır. En yüksek sosyo-ekonomik katmanda yerli halktan neredeyse kimse yoktur.¹⁶ İstatistiki göstergelerdeki bu eşitsizlik, yapılan işlere ve eğitim düzeyine de yansımaktadır. Bazı kırsal bölgelerde kadınlarda okur-yazarlık oranı %10'a kadar düşmektedir.¹⁷ Ülkede eşitsizliğin tarihsel göstergelerinden biri de toprak dağılımıdır. Ekilebilir arazinin %70'i halen %3'ten az bir nüfus grubunun elinde bulunmaktadır.¹⁸ Bu tablonun söylediği üzere, Guatemala'da sınıfsal eşitsizlikler etnik ayrışmalarla paralellik göstermektedir. Başka bir şekilde söylenecek olursa etnik ve tarihsel eşitsizlikler ekonomik eşitsizliklerle derinleşmektedir.

Guatemala, ekonomisi büyük ölçüde kahve, şeker ve muz gibi geleneksel ticari ürünlere bağımlı olan az gelişmiş bir ülkedir. Çoğu Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi 1960 ve 1970'lerdeki ekonomik büyümeyi 1980'lerde düşük büyüme oranları ve borçluluk izlemiştir.¹⁹

Başkenti Guatemala olan ülkenin yönetim şekli cumhuriyettir ve 22 yönetim bölgesine (*departamentos*)²⁰ ayrılmıştır. Freedom House'un 2019 raporu,²¹ Guatemala'yı 53/100 puanla ancak "kısmen özgür" ülkeler kategorisinde saymaktadır. Guatemala'nın siyasi tarihi darbeler ve karşı darbelerle doludur. 1944-1954 arasındaki kısa demokratik açılım dönemi dışında, 1980'lerin ortasına kadar vatandaşlar büyük oranda siyasi katılımdan dışlanmış durumdaydılar. 2000'li yıllarda özgür ve düzenli seçimler yapılıyor olsa da organize suç ve yolsuzluk hükümetlerin işleyişini ciddi şekilde etkilemekte-

Guatemala'da sınıfsal eşitsizlikler etnik ayrışmalarla paralellik göstermektedir. Başka bir şekilde söylenecek olursa etnik ve tarihsel eşitsizlikler ekonomik eşitsizliklerle derinleşmektedir.

16 Judith Gibbons ve Brien K. Ashdown, "Ethnic Identities, Attitudes and Group Relations in Guatemala", *Psychology* (Ocak 2010): 117.

17 IACHR, *Country Report Guatemala*, 45.

18 David Holiday, "Guatemala's Long Road to Peace," *Current History* (Şubat 1997): 68.

19 "Guatemala," Britannica.

20 Departmanlar tam olarak ne Türkiye'deki gibi illere ne de federal eyaletlere benzemektedir. Her bir departmanın kendi bayrağı olsa ve belediyelere ayrılrsa da ülke tek bir hukuk sistemiyle yönetilmektedir.

21 "Guatemala," Freedom in the World 2019, Freedom House, erişim 05.10.2020. <https://freedomhouse.org/country/guatemala/freedom-world/2019#PR>

dir.²² *Economist* dergisinin EIU Demokrasi Endeksi'ne (2019) göre Guatemala 165 ülke arasında 93. sıradadır ve buna göre otoriter rejimler ile kusurlu demokrasiler arasında yer alan “hibrit rejim” kategorisine girmektedir.²³ Ülke halen 1986'da kabul edilen anayasayla yönetilmektedir. Yasama yetkisi kongrede, yürütme yetkisi ise başkanlık makamında toplanmıştır. Hem kongre üyeleri hem de başkan beş yılda bir yapılan genel seçimlerle seçilmektedir.

Guatemala'yı 36 yıllık tahripkâr iç savaşa götüren süreç, ülkenin sömürge döneminden yirminci yüzyılın ortalarına uzanan etnik ayrımcılık ve ekonomik eşitsizlikle malul tarihidir. Aşağıdaki bölümde bu tarihsel seyrir aktarılmaya çalışılacaktır.

Harita 2: Guatemala Yönetim Bölgeleri

Kaynak: <https://geology.com/world/guatemala-satellite-image.shtml>, erişim 26.10.2020.

²² “Guatemala,” Freedom in the World 2019.

²³ The Economist Intelligence Units, *Democracy Index 2019. A year of democratic setbacks and popular protest* (Londra: The Economist Intelligence Unit Limited, 2020), erişim 05.10.2020.

2

Tarihsel Arka Plan ve Temel Çatışma Alanları

Kolonyal Miras, Sömürgeci Düzen ve Etnik Ayrımcılık

Guatemala'daki kültürel, sosyal, ekonomik alandaki derin yapısal eşitsizliklerin kökeninde sömürge tarihi yatmaktadır.¹ Sömürge zamanlarından günümüze Avrupalı ya da karma soylu nüfus ile yerli nüfus arasındaki ilişkiler, etno-merkezcilik, ataerkillik ve yerlilere karşı ayrımcılıkla karakterize olmuştur.² Maya halkları bir "agro-elit" azınlığı oluşturan Ladinolar ile Guatemala siyaset ve ekonomisine egemen olan toprak sahiplerinin sistematik baskısına ve siyasi egemenliğine maruz kalmışlardır.³

Guatemala, Michael Mann'ın "zayıf devlet" olarak tarif ettiği despotik olsa da sınırlı altyapı kapasitesine sahip devlet kategorisine girmektedir.⁴ 1524'te İspanyol İmparatorluğu'nun bir kolonisi olduğu zamanlardan 1980'lere kadar, Guatemala devleti doğrudan yerel halkı kontrol etme kapasitesine pek de sahip olmayan küçük bir Avrupalılaştırmış elit tarafından yönetiliyordu. Guatemala'nın elitleri 19. yüzyılda kapitalist bir sınıf haline geldi. Ancak işgücünün önemli bir kısmını elde etmek için zorlayıcı mekanizmalara muhtaçlardı ve hukuka ya da Avrupa kapitalizminde sivil toplumun bel kemiğini oluşturacak diğer mekanizmalara pek de riayet etmiyorlardı.⁵

Guatemala, İspanya'dan bağımsızlığını 1821'de kazandı. Ancak iktidarın liberallerle muhafazakârlar arasında gidip geldiği ülke, azınlıktaki bir elitin gücünün kurumsallaştığı ve ırkçılığa kadar varan etnik ayrımcılığın devam ettiği bir anlayışla yönetilmeye devam etti. Bilhassa yerli ve çoğunluktaki Maya azınlık, azınlıktaki Ladinoların hizmetinde kalmaya devam etmişti.⁶ 1873-1885 arasında ülkeyi yöneten diktatör Justo Rufino Barrios, kilisenin ve yerli halkların elindeki toprakları büyük toprak sahiplerinin mülkiyetine açarken, yerli halkların da kahve plantasyonlarında çalışmasını zorunlu kılan yasalar çıkardı.⁷

Bu noktada, büyük arazi sahiplerinin içinde özel bir yeri olan Amerikan şirketlerinin ekonomik dominasyonunu da konu etmek gerekiyor. Bunlardan en önemlisi, Guatemala ekonomisini domine eden *United Fruit Company* (UFCO) idi. UFCO, 20. yüzyılın başından itibaren muz üretiminde monopol hale gelmişti. 1920'lerin ortalarında Orta Amerika'daki en büyük Amerikan şirketi olan UFCO, ülkedeki en büyük toprak sahibi ve en çok işçi çalıştıran kurum durumundaydı. Amerikan siyaseti açısından, şirketin çıkarlarını korumak Amerika'nın çıkarlarını korumakla aynı anlamına geliyordu.⁸

1 Sömürge dönemi Guatemala'sı için bkz. George W. Lovell, *A Beauty That Hurts* (University of Texas Press, 1995), 107-119.

2 Judith L. Gibbons ve Brien K. Ashdown, "Ethnic Identification, Attitudes, and Group Relations in Guatemala," *Psychology* (Ocak 2010): 116.

3 Roland Paris, *At War's End: Building Peace after Conflict* (NY: Cambridge University Press, 2004), 129.

4 Michael Mann, "The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results," *European Journal of Sociology*, 25/2 (1984): 185-213.

5 Carol A. Smith, "The Militarization of Civil Society in Guatemala: Economic Reorganization as a Continuation of War," *Latin American Perspectives* 17/4 (Ekim 1990): 34.

6 Mitchell A. Seligson, "Democracy on Ice: The Multiple Challenges of Guatemala's Peace Process," *The Third Wave Democratization in Latin America: Advances and Setbacks* içinde, der. F. Hagopian ve S. P. Mainwaring, (New York: Cambridge University Press, 2005), 202.

7 John A. Booth vd., *Understanding Central America: Global Forces, Rebellion, and Change* (Boulder, CO: Westview Press, 2015), 174.

8 Stephen Schlesinger ve Stephen Kinzer. "Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala," *Neighborly Adversaries: Readings in U.S.-Latin American Relations* içinde, der. M. LaRosa & F. O. Mora (Lanham: Rowman & Littlefield, 2007), 151.

Guatemala İlkbaharı ve Darbeyle Dönen Eski Düzen

Baskıcı yasaların yerlileri köle anlayışıyla çalıştırmaya ve hükümetlerin yerlilerin hak ve özgürlüklerini inkâr etmeye devam ettiği bu düzen 20. yüzyılın ortalarına kadar sürdü.⁹ Guatemala, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar diktatörler veya otoriter hükümetler tarafından yönetildi. 1944-1954 arasında, ardarda seçilen Juan José Arévalo (1944-1950) ve Jacobo Arbenz Guzmán (1951-1954) dönemlerinde ise “Guatemala ilkbaharı” olarak adlandırılan on yıllık bir reform süreci yaşandı.¹⁰ Arévalo ve Arbenz döneminde ekonomik ve sosyal bir dizi ilerici reform yapıldı. Seçilmiş ve iktidarı seçimle devreden ilk başkan olan Arévalo ve onun ardından gelen Arbenz, zorunlu çalışmayı yasaklayan, işçileri örgütlenmeye teşvik eden ve bir toprak reformunu kurumsallaştıran düzenlemeler yaptılar.¹¹ Bilhassa Arbenz döneminde, 1952’de çıkarılan iki yasa kendisini iktidardan indiren darbenin gerçekleşmesinde önemli rol oynadı. Bunlar, Tarım Reformu Yasası ve komünist Guatemala İşçi Partisi’nin (*Partido Guatemalteco del Trabajo* - PGT) yasallaştırılmasıydı. Tarım Reformu Yasası’yla hükümet büyük mülk sahiplerinin arazilerini kamulaştırmaya ve yüz bin köylüye yeniden dağıtmaya hazırlanıyordu.¹²

Başta toprak reformu olmak üzere bu düzenlemeler, başta UFCO olmak üzere ülkedeki Amerikan şirketlerinin çıkarlarına zarar verirken, aynı zamanda Soğuk Savaş bağlamının kutuplaştırıcı ikliminde ABD’nin Latin Amerika’daki anti-komünist politikalarının da odağına giriyordu. Arbenz’in tarım reformu ve işçilerin sendikalaşmasına cevaz veren düzenlemelerinin yanı sıra hükümetinde İşçi Partisi temsilcilerinin yer alması, içeride Katolik Kilisesi’nin dışarda ise ABD’nin anti-propagandalarına yol açıyordu.¹³ Nisan 1954’te ABD, Guatemala hükümetine resmî bir uyarıda bulundu ve aynı yıl içinde Arbenz hükümeti CIA destekli Ulusal Kurtuluş Ordusu (*National Liberation Army*) tarafından bir darbeyle devrildi.¹⁴ Darbeyi gerçekleştiren ve başkanlığa gelen General Carlos Castillo Armas ivedilikle Tarım Reformu Yasası’nı iptal ederek toprakları eski sahiplerine geri verdi ve okuma yazma bilmeyenlerin (bu, nüfusun %72’si anlamına geliyordu) oy kullanmasını yasakladı. Böylece sömürgeci düzenin yeniden tesisini sağladı.¹⁵

Darbeyi askeri veya sivil bir dizi sağcı iktidarın yönetimi izledi ve böylece askerî ve siyasi azınlığın kaynaklar üzerindeki hâkimiyeti devam etti.¹⁶ Darbe sonrası dönemde, sol siyasetçiler ve işçi liderleri ülkeyi terk etti, komünist örgütler yasaklandı, oy hakkı büyük oranda sınırlandırıldı. 1954 sonrası Guatemala, ordunun özel sektörle ittifak içinde yönettiği, seçilmiş hükümetlerin alaşağı edilip sivil toplumun bastırıldığı tam bir ulusal güvenlik devletine dönüşmüştü. 1960’ta, darbe girişimleri başarısız olunca ordudan ayrılan solcu subayların başlattığı ayaklanma, Guatemala İç Savaşı’nın da başlangıcı olarak kabul edilir.

9 Shelton H. Davis, “Sowing the Seeds of Violence,” *Harvest of Violence: The Mayan Indians and the Guatemalan Crisis* içinde, der. Robert M. Carmack (Norman: University of Oklahoma Press, 1988), 14.

10 David Stoll, “Guatemala,” *Encyclopedia of Genocide and Crimes against Humanity* içinde, der. Shelton, D. L. (New York, NY: Thomson Gale, 2005), 418.

11 Stoll, “Guatemala,” 419.

12 Booth vd., *Understanding Central America*, 175.

13 Frank M. Affilito ve Paul Jesilow, *The Quiet Revolutionaries: Seeking Justice in Guatemala* (Austin: University of Texas Press, 2007), 18.

14 Stoll, “Guatemala,” 419.

15 Roddy Brett, *The Origins and Dynamics of Genocide: Political Violence in Guatemala* (Londra: Palgrave Macmillan, 2016), 39.

16 Maria T. Baldwin, *Amnesty International and U.S. Foreign Policy: Human Rights Campaigns in Guatemala, United States, and China* (El Paso, TX: LFB Scholarly Publishing LLC, 2009), 49.

Temel Çatışma Alanları

Sömürge döneminden yakın zamana dek Guatemala tarihi, aşırı sosyo-ekonomik eşitsizlikler, büyük siyasi baskı, azınlığın elinde güç birikimi ve Maya nüfusunun marjinalleşmesiyle karakterize olmuş haldeydi. O günden bugüne çatışmanın temel unsurlarını oluşturan üç hat, sınıfa da toprak mülkiyeti meselesi, etnik ayrımcılık ve siyasal yönetim biçimi olmuştur.

Toprak mülkiyetinin dağılımı, sınıfsal eşitsizliğin temelinde yatan birincil konuydu. Zira gerek kolonyal geçmişinde gerekse daha yakın zamanda Guatemala ekonomisi tarıma bağlıydı. Affilitto ve Jesilow, Guatemala'nın kolonyal mirasında üç noktaya dikkat çeker: Mayaların komünal topraklarının özelleştirilmesi, Mayaların zorla çalıştırılması ve ırkçılık.¹⁷ 1877'de Maya topraklarının çoğu kahve plantasyonları olarak özelleştirilmişken, 1800'lerin sonlarına doğru Mayaların bu plantasyonlarda çalışmasını zorunlu kılan yasalar çıktı.¹⁸ Yani Mayalar, toprakları olmadan aç kalmamak karşılığında plantasyonlarda çalışmaya mecbur kalmışlardı. Bu tarihsel miras, ülkede mülk eşitsizliğinin bugününü de belirlemeye devam etmektedir. 1950'de ülkedeki toprak sahiplerinin %2,2'si, Guatemala'nın toplam ekilebilir arazisinin %70'ine sahipti.¹⁹

Bu tabloya, Mayaların yönetime neredeyse hiç katılamadığı ırkçı sistem eşlik ediyordu. Kısacası Guatemala'da köklü ırkçılığa yarım kürenin neredeyse en adaletsiz ekonomik yapısı eşlik ediyordu. Sömürge ırkçılığı, yerli halkların daha aşağı olduğu inancısını miras bırakmıştı ve bu, onların imhasından yana devleti daha az sorumlu hale getiriyordu.²⁰ Yerli halkların potansiyel isyankârlar olarak görülmesi de yine sömürge tarihinin bir mirasıydı.

Sömürge döneminden yakın zamana dek Guatemala tarihi, aşırı sosyo-ekonomik eşitsizlikler, büyük siyasi baskı, azınlığın elinde güç birikimi ve Maya nüfusunun marjinalleşmesi ile karakterize olmuş haldeydi.

17 Affilitto ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*, 13.

18 Affilitto ve Jesilow, 14

19 Paul J. Dosal, *Power in Transition: The Rise of Guatemala's Industrial Oligarchy, 1871-1994* (Westport, CT: Praeger, 1995), 220.

20 Commission for Historical Clarification (CEH). *Guatemala - Memory of Silence: Report of the Commission for Historical Clarification: Conclusions and Recommendations*. 1999, 325. Erişim 01.07.2020 <https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/01/CEHreport-english.pdf>

Guatemala, 20. yüzyılın ortasına kadar otoriter hükümetler veya diktatörler tarafından yönetilmiştir.²¹ Elbette bu, hükümet işlerine toplumsal katılımın neredeyse hiç olmaması anlamına geliyordu. Bu tablo içerisinde, 1944-1954 arasında yaşanan Guatemala İlkbaharı siyasetin açıldığı bir dönem anlamına gelse de 1954'teki ABD destekli darbe Guatemala'yı yeniden antidemokratik bir dönemin içine soktu. 1954'ten 1986'da tekrar sivil yönetime dönülene kadar Guatemala askerî darbeler, cuntalar veya "seçilmiş" askerî hükümetler tarafından yönetilmeye devam etti.

Guatemala İç Savaşı'nı ortaya çıkaran nedenler, bu üç unsurun birleşimi olarak görülebilir. 1960'lardan itibaren ortaya çıkan gerilla grupları, Marksist bir sınıf savaşı perspektifiyle devrim hedefleyerek mücadeleye başlayacaklardır. Ancak bu raporun "Çatışmanın Tarafları" bölümünde de aktarıldığı üzere, gerilla güçleri 1970'lerden itibaren giderek daha çok savaşın etnik boyutunun farkına varmışlardır. Bir başka açıdan bakılacak olursa, Maya halkları gerillaları desteklemeye başladıkça silahlı çatışmanın öne çıkan yanı da giderek etnikleşmiştir. Dolayısıyla 36 yıllık savaş sona ererken ana müzakere noktaları toprak reformu gibi tarihsel eşitsizliklerden ziyade yerinden edilenlerin geri dönmesi, insan hakları ihlalleri, mağdurların ve ailelerinin tazmini gibi başlıklar olmuştur.

21 Nobel ödüllü yazar Miguel Angel Asturias'ın *Sayın Başkan (El señor presidente)* kitabı bu diktatörlerden en uzun süre hükümette kalan ve siyasi rakiplerini hapsedme veya doğrudan öldürme gibi yollarla ortadan kaldırmasıyla tanınan Manuel Estrada Cabrera'yı (1898-1920) konu alır. Bkz. Miguel Angel Asturias, *Sayın Başkan*, çev. Zeyyat Selimoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2020).

3

Çatışmanın Temel Aktörleri

İç savaşlar gibi çok aktörlü ve kimliklerin statik olmadığı bağlamlarda çatışmanın taraflarını tespit etmek oldukça zordur. Özellikle Guatemala İç Savaşı gibi dört on yıla yayılan bir savaşta tarafları ve geçirdikleri dönüşümleri aktarmak pek de kolay değildir. Bu bölümde, diğer aktörler bir parça arka planda bırakılarak çatışmanın tarafları devletin şiddet organları ve gerilla güçleri olarak anlatılacaktır. Bunlardan başka, son olarak barış sürecinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkan sivil toplum aktörlerine ve Katolik kilisesinin rolüne değinilecektir.

Devletin Şiddet Organları

Suzanne Jonas, *Of Centaurs and Doves* isimli kitabında, Guatemala devletini “askerî bileşenin ağır bastığı, sivil ve askerî gücün bir karışımı olan bir kontrgerilla aygıtının egemenliği” şeklindeki bir *sentor*¹ olarak tarif eder.² Modern Guatemala’nın tarihinde 1954’teki darbeden (1966-1970 arasındaki kısa sivil dönem sayılmazsa) 1986’da sivil yönetime geçişe kadar iktidar bir askerî yönetimden diğerine geçmiş, 1986’dan sonra ise ordu perde arkasından yönetmeye devam etmiştir.³ 1960’larda ve 1970’lerde iç savaşın ilerlemesiyle birlikte ise devletin kontrgerillalaşması vuku bulur. Anderson ve Simon da Guatemala’yı bir kontrgerilla devleti olarak tarif ederken ordunun yönetim stratejisini “uzun vadede kontrgerilla yöntemleri etrafında konsolide olmuş bir ordu ve ordu etrafında konsolide olmuş bir devlet” olarak tanımlarlar.⁴ İç savaş boyunca ordu, bir siyasi güvenlik aygıtı gibi toplumun her düzeyine nüfuz ederek, resmî veya gayriresmî yollarla, sistematik tehdit, işkence ve infazlarla muhalefet hareketini kontrol etmektedir. Smith’e göre, 1960’ların ortalarında “devlet terörü” Guatemala’nın normal siyaseti haline gelmiştir.⁵ İzleyen on yıllarda ordu kendi bankasını, kendi kredi kurumlarını kurmasının yanı sıra üretim araçlarını da ele geçirmiş,⁶ Orta Amerika’daki en güçlü, en kurumsallaşmış, en milliyetçi askerî güç haline gelmiş durumdaydı.⁷ Böylece ordu, ülkenin ekonomik olarak baskın sınıfının organik bir parçası haline gelmiş, oligarşinin çıkarlarıyla ordunun çıkarları eşleşmişti.

Manz, henüz iç savaş devam ederken yazdığı kitabında Guatemala’yı “yoksul çoğunluğun politik olarak pasif olması beklentisindeki tamamen otonom bir ordu ve oligarşinin tüm sosyal reformların önünü tıkadığı bir toplum” olarak tarif eder.⁸ Dolayısıyla Guatemala’da savaş sivil ve askerî elitin elinde toplanan kaynakların adil bölüşümü ve demokratikleşme isteği ile bu isteğin karşısında duran militerleşmiş bir oligarşi sınıfı arasındaki çatışma olarak başlasa da giderek Mayaların bastırıldığı bir rejime dönmüştür.

1 Yunan mitolojisinde yarı insan yarı at yaratık.

2 Suzanne Jonas, *Of Centaurs and Doves: Guatemala's Peace Process* (New York: Routledge, 2000), 11.

3 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 112.

4 Kenneth Anderson ve Jean-Marie Simon, “Permanent Counterinsurgency in Guatemala,” *Telos* 73 (Sonbahar 1987): 44-45.

5 Smith, “The Militarization of Civil Society in Guatemala,” 9.

6 Gabriel Aguilera Peralta, “Terror and violence as weapons of counterinsurgency in Guatemala,” *Latin American Perspectives* 7 (İlkbahar ve Yaz 1980): 110.

7 Smith, “The Militarization of Civil Society in Guatemala,” 9.

8 Beatriz Manz, *Refugees of a Hidden War: The Aftermath of Counterinsurgency in Guatemala* (Albany: State University of New York Press), 170.

Guatemala İç Savaşı sonrası kurulan yüzleşme ve hakikat komisyonları, bu kontrgerilla aygıtını işlenen suçların büyük çoğunluğundan sorumlu tutmaktadır. Katolik Kilisesi İnsan Hakları Ofisi'nin (*Oficina de Derechos Humanos del Arzobispado de Guatemala* - ODHA) 1998 tarihli *Bir Daha Asla (Nunca Mas)* raporu, savaş sırasında işlenmiş suçların %85'ten fazlasının ordu ve ordu kontrolündeki paramiliter yapıların sorumluluğunda olduğunu söylemektedir.⁹ Barış anlaşmaları dahilinde kurulan Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu'nun 1999 tarihli raporu ise daha da ileriye gider; savaş sırasındaki ölüm ve kayıpların %93'ünden ordu ve paramiliter yapıların sorumlu olduğunu kayda geçirir.¹⁰ Kubota, başka vakalarla karşılaştırıldığında Guatemala'da ordunun sivilere karşı eylemlerinin ayırım gözetmemesine ve boyutuna dikkat çeker.¹¹

Guatemala ordusu, ABD'den aldığı destekle ve onun sayesinde Latin Amerika'nın ilk modern kontrgerilla ordusu haline geldi.¹² On yıllarca süren iç savaş boyunca şiddet uygulayanların çoğu güvenlik güçlerinin üyeleri ve genellikle "ölüm mangaları" olarak anılan müttefikleriydi. Korku iklimini yaratan Guatemala ordusu, ulusal polis, Hazine Bekçileri ve Mobil Askeri Polis gibi yapıları.¹³ Ulusal Güvenlik Doktrini altında devlet "huzur, barış ve güvenliğin sağlanması için kökünü kurutma, tahrip etme" hedefi güdüyordu.¹⁴ Bu amaçla "kontrgerilla, ideolojik savaş, ulusal güvenlik ve kalkınma" stratejileri izliyordu. Guatemala ordusu tarafından kullanılan kontrgerilla yöntemleri arasında toprağı temizleme operasyonları, yerinden etme, sivil nüfusun kontrolü, cezalandırılması ve imhası, gizli askerî ve istihbarat harekâtları ve psikolojik savaş bulunuyordu.¹⁵ Devletin güvenlik aparatlarının amacı, ister "komünist gerilla"lar tarafından işlenmiş olsun ister barışçıl gösteriler şeklinde vuku bulsun, devlet karşıtı her türlü hareketi engellemekti.¹⁶

Guatemala'da savaş sivil ve askerî elitin elinde toplanan kaynakların adil bölüşümü ve demokratikleşme isteği ile bu isteğin karşısında duran militerleşmiş bir oligarşi sınıfı arasındaki çatışma olarak başlasa da giderek Mayaların bastırıldığı bir rejime dönmüştür.

9 Smith, "The Militarization of Civil Society in Guatemala," 10.

10 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 3.

11 Kubota, Yuichi. "Explaining State Violence in the Guatemalan Civil War: Rebel Threat and Counterinsurgency," *Latin American Politics and Society* (2017): 59, 66.

12 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 17.

13 Affilito ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*, 27.

14 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 19.

15 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 20.

16 Affilito ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*, 29.

Guatemala'nın adalet sistemi de devletin terör aparatlarının, yasalardan azade, rahat hareket edebileceği bir paralel sisteme dönüşmüştü. Devlet destekli, gizli aygıtlar siyasi suçlara karşı yasalarda yazılı olmayan şekillerde cezalar uyguladı.¹⁷ Devlete muhalif siyasi eylemi bertaraf etmek amacıyla, uyarılardan ölüm tehditlerine, tutuklamalardan işkencelere çeşitli yaptırımlar ve yargısız infazın uygulandığı bir düzen işliyordu. Devlet ayakta kalabilmek için devlet terörüne ihtiyaç duyan yönetici sınıfların çıkarını tehlikeye attığını düşündüğü işçi hareketlerinden eğitim hakkı mücadelesine, toprak reformu talebine bütün sosyal hareketleri kriminalize etti. Böyle bir kriminalleştirme, devlet terörünü mümkün kılan adli ceza sisteminin belkemiği idi. Kimsenin dokunulmazlık garantisi altında olmadığı şiddet uygulamaları, devletin çıkarlarını sağlamlaştırmaya yarıyordu.

Gerçekte, suikastların, tabiri caizse devletin “kirli işler”inin çoğu oluşturulan ölüm mangaları tarafından yürütülürdü. Bu ölüm mangaları ilk kez 1966'da siyasi muhaliflere işkence ve onları infaz etmek göreviyle ortaya çıktı ve toplumun genelinde korku saldı. Bu hücreler, devletin resmî olmayan bir parçasıydı ancak ordu tarafından finanse ediliyor ve genellikle muvazzaf olmayan askerlerden, silah veya siyasi çıkar elde etmek için bu mangalara giren eski kamu görevlilerinden oluşuyordu.¹⁸ Bu ölüm mangaları kurbanlarına işkence ederken veya onları infaz ederken toplumun geri kalanına da korku salmayı hedefliyordu. Bu amaçla daha sonra Latin Amerika'da acımasız bir yöntem olarak yaygınlaşacak cesetleri uçaktan denize atma, kurbanların yakınlarına da zarar verme, işkence edilmiş bedenlere anti-komünist mesajlar asma gibi yöntemler izliyorlardı.¹⁹ Bu mangaların üyeleri hakkında neredeyse hiç kovuşturma yapılmadı ve devlet bu durumun değişmesi için 1996'daki barış anlaşmasından beri bile pek de çabalamadı.²⁰

Ordunun varlığı yerel birimlerde ve özellikle çatışmaların yaşandığı çevre bölgelerde kurumsallaşmıştı. 1990'da Guatemala'nın 22 yönetim bölgesinin yirmisinde büyük askerî üsler ve on binden fazla insanın yaşadığı her kasabada askerî garnizonlar bulunuyordu.²¹ İsyancı grupların etkili oldukları dağlık yerlerde daha küçük askerî kamplar bulunmaktaydı. Ordu her yıl yedi bin ila sekiz bin kişiyi (kırsaldaki erkek nüfusun %20'si) ağırlıklı olarak kırsal alanlardan ve zorlayıcı yöntemlerle iki yıllığına silahlı altına alıyordu. Ordudaki resmî görevleri bittikten sonra bu erkeklerin çoğu kendi bölgelerinde yerel istihbarat toplamaya yardımcı olacak ordu komiserleri olmaya zorlanıyordu.²²

Öte yandan, gerillaların aktif olduğu bölgelerde ordunun uzantısı durumunda olan en önemli güç, Türkiye'deki koruculuğa benzer bir yapı olan Sivil Öz Savunma Devriyeleri (*Patrullas de Autodefensa Civil* - PAC) idi. Guatemala devleti, 1981'den itibaren Sivil Öz Savunma Devriyeleri adıyla sivillerden devşirdiği, “gönüllü” militler yapılar kurdu. Yerli topluluklardaki çoğu erkek, devriyelere katılmak zorunda kaldı. Bu erkeklerle ordunun yanında silah tutmaları için çeşitli türlerden baskı ve göz korkutmalar yapıyordu. Bu birliklere katılmama infaza kadar varan cezalar getiriyordu. Bu devriyeler, ordunun kontrolünü dağlık bölgelerde yaymasının yalnızca ucuz değil etkili bir yoluydu da. Ordu, 18-55 yaş arasındaki erkeklerin (gerçekte bu yaş aralığı

17 Aflitto ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*.

18 Michael McClintock, *The American Connection. Vol. 2: State Terror and Popular Resistance in Guatemala* (Londra: Zed Books, 1985), 41.

19 Rachel A. May, *Terror in the Countryside* (Athens: Ohio University, 2001), 58.

20 Aflitto ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*, 28.

21 Smith, “The Militarization of Civil Society in Guatemala,” 10.

22 Smith, 10.

çok daha esnekti) sivil devriyelere katılıp katılmaması üzerinden bir “kimliklendirme”²³ yöntemi izliyor, katılmayanları gerilla yanlısı ilan edebiliyordu. Bu yöntem sivilleri iç savaşın içine çekti ve böylece savaşı genişletti.²⁴ Ordu aynı zamanda işlenen suçları ve özellikle toplu katliamları sivil devriyelerin üzerine atarak sorumluluktan sıyrılıyordu. Resmî kayıt tutulmadığı için sivil devriyelere katılanların sayısı tam olarak bilinmiyor ama sayının 1980’lerin ortalarında 900 bine kadar çıktığı öngörülmüyordu.²⁵ Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu (*La Comisión para el Esclarecimiento Histórico* - CEH) raporunun tespit ettiği ihlallerden %18’i bu sivil devriyeler tarafından işlenmişti.²⁶ Sivil Öz Savunma Devriyeleri, 1985 anayasasıyla yasal hale geldi. 1995’te lağvedildiğinde, sivil devriyelerin 375 bin “gönüllü”sü bulunuyordu.²⁷

Daha önce değinildiği gibi, ordu ve paramiliter uzantılarının hedefinde yalnızca gerilla güçleri ve onları desteklediği düşünülen yerel halk bulunmuyordu. Ulusal Güvenlik Doktrini, “içerideki düşman” anlayışı üzerine kuruluydu ve bu kavram sadece silahlı isyancı grupları değil, devletin resmî çizgisine muhalefet eden veya farklı görüşte olan entelektüeller, sanatçılar, öğrenciler, öğretmenler, sendika liderleri ve başkalarını karşısına alıyordu.²⁸ Yine de güvenlik devletinin ve uyguladığı politikaların asıl zarar verdiği kesimin Maya halkları olduğunun altını çizmek gerekiyor. CEH raporuna göre, 1981-1983 arasında yürütülen kontrgerilla faaliyetleri Ixil, Zacualpa, Huehuetenango ve Rabinal’da yaşayan Maya halklarına karşı soykırım mahiyetini almıştı.²⁹

Guatemala’da devletin kontrgerillalaşmasından bahsederken mutlaka söz edilmesi gereken bir aktör de Amerika Birleşik Devletleri’dir. Daha önce değinildiği gibi, Guatemala’nın reform on yılını sonlandıran 1954’teki darbe doğrudan CIA destekli bir girişim olarak gerçekleşmişti. Bu andan itibaren, ABD başta ordu olmak üzere Guatemala’nın şiddet aygıtlarını eğiten, mali ve askerî destek sağlayan bir role büründü. 1960’lardan itibaren ABD, Guatemala’ya yüzlerce “yeşil bere-liler” diye bilinen Amerikan Ordusu Özel Harekât Birlikleri kuvveti sevk etti ve etkisiz bir ordu olarak gördüğü Guatemala ordusunun eğitiminde ve yeniden organize edilmesinde önemli bir rol oynadı. Buradaki amaç, Guatemala’nın “ikinci Küba” olmasını engelleyebilmek için, orduyu ve paramiliter yapıları Washington’un ulusal güvenlik mantığı tarafından yönlendirilen disiplinli bir kontrgerilla gücüne dönüştürmektir.³⁰ 1999 yılında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, ülkesinin geçmişte soykırım, katliam ve insan hakları ihlallerinden sorumlu Guatemala güçlerine destek olmasını “hata” olarak niteledi ve Guatemala halkından özür diledi.³¹

23 Etnik savaşlarda kimliklendirme kavramı için bkz. Stathis Kalyvas, “Civil War”, *Handbook of Political Science*, ed. Carles Boix, Susan Stokes (New York: Oxford University Press, 2007); Stathis Kalyvas, *The Logic of Violence in Civil War* (New York: Cambridge University Press, 2006); Stathis Kalyvas, “Collaboration in Comparative Perspective,” *European Review of History*, 15/2 (Nisan 2008): 109-111.

24 Paul Kobrak, “The Long War in Colotenango: Guerrillas, Army, and Civil Patrols,” *War by Other Means* içinde, der. Carlota McAllister ve Diane M. Nelson (Durham ve Londra: Duke University Press, 2013), 221.

25 Davis, Shelton H., “Sowing the Seeds of Violence”, *Harvest of Violence: The Mayan Indians and the Guatemalan Crisis* içinde, ed. Robert M. Carmack (Norman: University of Oklahoma Press, 1988), 27.

26 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 34.

27 Afillito ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*, 27.

28 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 24; IACHR, *Country Report Guatemala*, 29.

29 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 51.

30 Susanne Jonas, “Dangerous Liaisons: The US in Guatemala”, *Foreign Policy*, No. 103 (Yaz 1996): 147.

31 John M Broder, “Clinton Offers His Apologies to Guatemala”, *New York Times*, 11 Mart 1999, erişim 2.11.2020 <https://www.nytimes.com/1999/03/11/world/clinton-offers-his-apologies-to-guatemala.html>.

Şiddet toplumun bazı kesimlerini kesin olarak susturdu. Ama bu taktiklerin niyet edilmeyen bazı sonuçları oldu. Şiddet, etnik, coğrafi ve sınıfsal çizgileri bulanıklaştırdı ve cezasızlığın sona ermesi ve adaletin uygulanmasını isteyen Guatemalaları bir araya getiren bir itici güç oldu. Böylece toplumsal hareketler kolektif bir kimlik kazandı. Buradan, gelecekte çoğulculuğa dayalı bir Guatemala fikri yeşerecekti.³²

Gerilla Örgütleri

Lunsford, Guatemala'da gerilla hareketinin ortaya çıkışını "bir taban hareketi olarak başlayıp Guatemala rejiminin sertliğiyle karşılaşınca örgütlü ve silahlı direnişe dönüşme" şeklinde tarif eder.³³ Jonas'a göre de "oligarşi ve ordudan oluşan koalisyonun gayrimeşruluğu ve ılımlı reformist seçeneklere bile izin vermeyi reddetmesi, kelimenin tam anlamıyla 'sistem içinde' alternatif yaratmayı imkânsız kılıyor ve devrimci bir gerilla hareketinin büyümesi için gerekli koşulları yaratıyordu."³⁴

Allison, Guatemala İç Savaşı'nın büyük kısmı boyunca gerilla gruplarının ve faaliyetlerinin "kırk-yama" görüntüsü verdiğini söyler.³⁵ Bu, ülkenin farklı bölgelerinde her biri farklı siyasi, askerî güce ve farklı stratejilere sahip birçok grup olduğu anlamına gelmektedir. Bu sebeple bu başlıkta 1982'de Guatemala Ulusal Devrimci Birlik (*Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca* - URNG) çatısı altında birleşen dört örgüt üzerinde durulacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi, 1960'ta orta düzey subayların başlattıkları darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca, bu girişimi başlatanlar Guatemala'nın doğusuna ve Küba'ya kaçarak burada bir gerilla kuvveti toplamaya çalıştılar. Gerilla hareketinin ilk dalgası, köylülerin Maya yerlilerinden ziyade Ladino oldukları doğu bölgesinde yoğunlaşmıştı. Bu ilk dalga, popüler destek elde etmekte başarısız oldu ve ABD tarafından eğitilen, finanse edilen ordu 1960'ların sonunda bu ilk dalgayı kolayca kuşatma altına almayı başardı.

1963'te o zamana kadar dağınık kuvvetler halinde olan gerilla güçleri Silahlı Asi Kuvvetleri (*Fuerzas Armadas Rebeldes* - FAR) adı altında birleşti. FAR, 1962'de Guatemala İşçi Partisi'nden (PGT) barışçıl bir sosyal devrimden ziyade silahlı bir devrim yolunu benimseyerek ayrılan militanlar tarafından kuruldu. FAR gerillaları Küba devriminden etkilenmişti ve yöntem olarak Che Guevara ile özdeşleşen *foco* stratejisini benimsemişlerdi. Bu, çabuk hareket kapasitesine sahip küçük militer örgüt gruplarının bir odak alanı (İspanyolca *foco*) oluşturarak mevcut rejime karşı daha popüler bir muhalefeti tetiklemesi ve böylece genel bir ayaklanma başlatma stratejisi anlamına geliyordu. FAR'ın sonraki gerilla gruplarından ayrılacak bir başka önemli özelliği ise ülkenin doğusunda Ladinoların yaşadığı yerlerde aktif olması ve Ladinolardan oluşmasıydı.³⁶ Bu ilk dönemde isyancı gruplar daha çok şehirlerde polis ve ordu hedeflerine saldırmak, siyasi figürleri

32 Aflitto ve Jesilow, *The Quiet Revolutionaries*, 29.

33 Sharon Lunsford, "Guatemala: 1974-1994," *Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II*, vol. 1 içinde, der. Karl Derouen ve U. Heo (Oxford: ABC-CLIO Inc., 2007), 387.

34 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 20.

35 Michael Allison, "Opportunity Lost: The Guatemalan National Revolutionary Unit (URNG)," *Conflict Transformation and Peacebuilding: Moving from Violence to Sustainable Peace* içinde, der. Bruce W. Drayton and Louis Kreisberg (Londra: Routledge, 2009) 188.

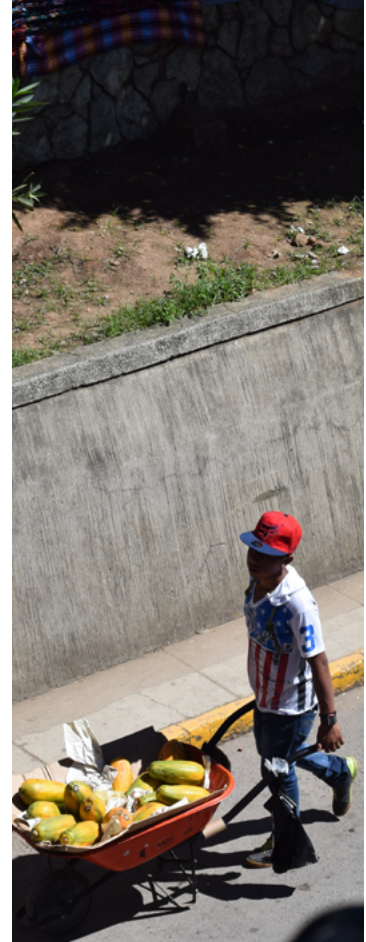
36 Benjamin A. Valentino, "Counter-guerrilla Mass Killings: Guatemala and Afghanistan," *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the 20th Century* içinde, Benjamin A. Valentino (Cornell: Cornell University Press), 207.

kaçırmak gibi eylemler yapıyordu.³⁷ Ancak tüm bu eylemler, 1968'de devletin doğu bölgelerinde büyük bir kontrgerilla operasyonu yürütmesine ve FAR ile vücut bulan gerilla hareketinin ilk dalgasının devlet güçlerine yenilmesiyle sonuçlandı.

Bu ilk dalganın ardından, gerillalar kırsal kesimde yerli halkın çoğunluğunun desteğine ihtiyaç duyacaklarını fark ettiler ve onlarla ilişkilenemeye başladılar. 1970'lerde ilk eylemlerini gerçekleştiren iki Marksist örgüt, Yoksulların Gerilla Ordusu (*Ejército Guerrillero de los Pobres* - EGP) ve Halkın Silahlı Devrimci Örgütü (*Organización Revolucionaria del Pueblo en Armas* - ORPA) bu stratejiyi odaklarına alıyordu ve bu, destek kazanmalarının çok önemli bir bileşenini oluştuyordu. Bu örgütler ilk yıllarını ülkenin batı kesiminde bir siyasi destek üssü oluşturmaya çalışarak geçirdiler.³⁸ Hem EGP hem ORPA, FAR'dan ideolojik olarak belirli noktalarda ayrılıyordu. Her iki örgüt de FAR'ın başarısızlığının *foco* stratejisinden kaynaklandığını, bu yüzden de Guatemala'daki yerli halkların maruz kaldığı yoksulluk ve eşitsizliğin kaynağı olan tarihsel etnik problemi yeterince dikkate almadığını düşünüyordu. EGP ve ORPA'ya göre FAR'ın popüler destek alamamasının temel nedeni buydu. Buradan yola çıkarak her iki örgütün de birincil amacı yerli Maya halklarıyla ilişkiler geliştirmek oldu.

EGP, ilk eylemlerini 1972 yılında yaptı. Yukarıda aktarıldığı gibi, EGP yoksul yerli halkın devrimin temel ögesi olacağına inanıyordu, bu yüzden eylemleri Maya halkı yaşadığı batı kesimlerinde yoğunlaştı. Böylece EGP, Guatemala'da Marksist-Leninist sınıf mücadelesi anlayışını etnik meselelerle birleştirdi ve anti-empyralist, anti-kapitalist milliyetçiliğine belirli bir kesişimsel yaklaşım ekledi. EGP görece hiyerarşik bir örgüt olarak demokratik merkezîyetçiliği savunmaktaydı. EGP'nin stratejisi devrimci savaşı üç aşamalı görüyordu: İlk aşamada silahlı propaganda ana odak noktasıydı, ikinci aşama gerilla savaşının genişletilmesine dayanırken son aşama arazi ve iktidar dağılımı konusundaki eşitsizliklerin yıkılmasına dayanıyordu.³⁹ EGP'nin bir diğer temel özelliği yalnızca silahlı mücadeleye değil toplumsal bir harekete yol açmaya odaklanmasıydı. EGP'nin

İlk gerilla dalgasının askerî başarısızlığının ardından, gerilla hareketi kırsal kesimde yerli halkın çoğunluğunun desteğine ihtiyaç olduğunu fark etti ve onlarla ilişkilenemeye başladı.

37 Lunsford, "Guatemala: 1974-1994," 137.

38 Samuel Totten ve W. Parsons, *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts* (New York, NY: Routledge, 2009), 379.

39 "EGP," Uppsala Conflict Data Program, erişim 3.11.2020. <https://ucdp.uu.se/actor/730>

eylemlilikleri anti-kapitalist bir stratejiyi öne çıkarıyordu. Bu amaçla sanayicileri kaçırıyor ve şeker plantasyonlarını yakıyorlardı. Böylece “halkı sömürenler” olarak gördüklerinin ekonomisini zayıflatmayı amaçlıyorlardı. EGP, 1980-1981 arasında en büyük popüler desteğine kavuştuysa da 1981’de başlayacak devasa ordu operasyonlarından büyük yara almıştır.

EGP ile yakın ilişkiler içinde olan ve 1972 yılında kurulan ORPA da belirtildiği üzere EGP gibi, FAR’dan, popüler desteğini Maya halkından almak ve *foco* stratejisinden uzaklaşmakta ayrılıyordu. Amacı yine Marksist devrim stratejisine dayanarak Guatemala hükümetini devirmektir. Ancak ORPA’ya göre devrimin itici gücü proletarya değil Maya halkı olmalıydı.⁴⁰ Güçlü bir halk desteği oluşturma isteği, ORPA’nın 1979’a kadar silahlı eylemde bulunmamasını getirdi. Diğer silahlı örgütlerin aksine, ORPA askerî organizasyonu ile sosyal düzeydeki destekleyenleri arasında açık bir ayrımı sürdürdü. Böylece ORPA’yı desteklediğinden şüphelenilen sivil nüfusa yönelik hükümet baskısı ve saldırılar daha az keyfi ve diğer gruplara yönelik olanlardan daha küçük ölçekli oldu.⁴¹ Öte yandan her ne kadar Maya halkı arasında destek bulmaya ve Mayaları silahlı mücadeleye katmaya çalışsa da ORPA’nın da üst düzey yetkilileri Ladinolardan oluşuyordu ve Maya-Ladino gerilimi 1979’da bir grubun ayrılarak Maya çoğunluklu olan Halk Devrim Hareketi - Ixim’i (*Movimiento Revolucionario Popular-Ixim*, MRP-Ixim) kurmasına neden oldu. ORPA, eylemliliklerini daha çok güneyde Pasifik kıyısında ve iç kesimlerde Chimaltenango gibi dağlık bölgelerde yoğunlaştırmıştı.

1982’de URNG’yi oluşturacak örgütlerden sonuncusu 1978’de kurulan Guatemala İşçi Partisi Ulusal Direktif Çekirdeği (*Núcleo de Dirección Nacional del Partido Guatemalteco del Trabajo*, PGT-NDN) idi. Adından da anlaşılacağı gibi PGT-NDN, Guatemala İşçi Partisi’nden ayrılan bir grubun kurduğu bir örgüttü. Ayrılığa neden olay, 25 polislin öldüğü bir saldırıyı PGT’nin merkezi liderliğinin üstlenmeyi reddetmesi ve bir grubun, yönetimi rejime karşı silahlı mücadele stratejisinde muğlak olmakla suçlamasıydı. PGT-NDN halkçı devrim savaşı stratejisi güdüyordu. URNG’yi inceleyen çoğu çalışma, PGT-NDN’yi barışçıl bir örgüt sayarak diğer üç gerilla örgütünün dışında tutmaktadır.⁴²

Guatemala literatürü, gerilla güçlerinin en büyük kuvvete ulaştığı dönem olarak 1981-1982 yıllarını işaret etmektedir. Bu dönemde gerilla kuvvetlerinin sekiz bin civarında silahlı militanı ve 500 bine varan sivil destekçisi bulunuyordu. Bu tarihlerde gerillalar “22 bölgenin dokuzunu kontrol eder, geri kalanların dokuzunda da ciddi bir varlık gösterir” halde devlete önemli bir tehdit oluşturur durumdaydı.⁴³ Gerilla hareketi açısından denklem değiştiren bir diğer durum, Şubat 1982’de dört gerilla örgütünün (FAR, EPG, ORPA ve PGT-NDN) Guatemala Ulusal Devrimci Birlik (URNG) altında birleşmesidir.

URNG’nin birincil hedefi “Guatemala halkının baskı, sömürü, ayrımcılık ve yabancı ülkelere bağımlılıktan kurtulmasını” sağlayacak bir devrimci halk savaşı başlatmaktır.⁴⁴ URNG, komünistlerden demokratlara ve dindarlara, sendika liderlerinden öğrencilere farklı kesimleri barındırsa da Marksist-Leninist bir çizgideydi.⁴⁵

40 “ORPA,” Uppsala Conflict Data Program, erişim 3.11.2020. <https://ucdp.uu.se/actor/731>

41 “ORPA,” Uppsala Conflict Data Program.

42 Lunsford, “Guatemala: 1974-1994,” 391.

43 Valentino, “Counter-guerrilla Mass Killings,” 209.

44 “URNG,” Uppsala Conflict Data Program, erişim 3.11.2020. <https://ucdp.uu.se/actor/732>.

45 Michael E. Allison, “Leaving the Past Behind: A study of FMLN and URNG Transitions to Political Parties”, (doktora tezi, Florida State University, 2006).

Örgüt aynı zamanda Mayalarla Ladinolar arasında eşitliğin sağlanmasını amaçladığını söylüyordu. URNG'nin eylemlilikleri Mayaların yaşadığı güneyde ve batıda kırsal kesimlerde yoğunlaşmıştı. Fakat esasen URNG'yi oluşturan güçler ayrı operasyonel bölgeleri tutmaya devam ettiler (ORPA güneybatıda, EGP kuzeybatı dağlarında, FAR kuzeyde), yani URNG şemsiyesi tamamen entegre bir örgütten ziyade askerî ve diplomatik bir komuta merkezi olarak işlev gördü.⁴⁶ URNG'nin 1980'lerde Küba'dan asker ve silah desteği aldığı iddia edilse de bu destek görece küçüktü ve URNG'nin askerî kapasitesi üzerinde belirgin bir etkisi olmadı.

Gerilla örgütlerinin tek bir çatı altında birleşmeleri güçlenmeleri anlamına gelse de kısa bir süre sonra Efraín Ríos Montt döneminde başlayacak toprağı temizleme operasyonları kırsal alanda hem gerilla güçlerine ciddi kayıplar verdirecek hem de sivil halka katliamlar şeklinde yüzünü gösterecektir.

1982 baharına gelindiğinde; 1978-1980 arası güvenlik güçleri sendikaların, diğer halk hareketlerinin ve siyasi muhaliflerin gücünü zaten kırmış, böylece reformist hareket şehirlerdeki altyapısında çok ciddi kayıplar almıştı. Dağlık kesimlerde ise ordu tam anlamıyla bir katliam hareketi başlatmıştı. Dolayısıyla 1980'lerin başlarında URNG'nin zayıf yönlerinin ve iktidar koalisyonundaki büyük değişikliklerin bir sonucu olarak ordu üstünlüğü ele geçirdi ve isyancılar önemli darbeler aldı. Sonraki birkaç yıl boyunca, URNG savunma pozisyonundan çıkamadı ve 1980'lerin sonlarına kadar yeni girişimlerde bulunma kapasitesini geri kazanamadı.⁴⁷

Öte yandan, ordunun ve paramiliter güçlerin kırsalda ardı arkası kesilmeyen saldırıları, URNG'ye desteği de arttırıyordu. Devlet gerilla desteğini önlemek için kırsal nüfusa yönelik şiddet stratejilerini arttırmaya başladıkça, eylemleri daha fazla kişinin gerillalara katılmasına neden oldu. Valentino'ya göre gerillalara verilen destek aslen "devrimci ideolojik dürtülerden ya da sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluktan değil, köylülerin aşırı sert devlet baskısına tepkisinden kaynaklanıyordu."⁴⁸

Guatemala İç Savaşı üzerine literatür, köylülerin artan desteğini değerlendirmekle birlikte URNG'ye birtakım eleştiriler de yöneltir. Bunlardan en önemlisi, URNG'nin gerilla stratejilerinin yerli halkları "iki ordu arasında" bıraktığı, verilen desteğin zor kullanımı sonucu olduğudur.⁴⁹ Ancak bu eleştiri, yerli halkların savaşta aktif bir özne olduğunu bir parça göz ardı etmektedir. Daha serinkanlı eleştiriler, URNG'nin 1981-1983 arasındaki soykırım hareketleri sonrasında silah bırakmasının Mayaların savaştan daha az acı çekmelerini sağlayabileceği yönündedir.⁵⁰ Bu eleştirilere karşılık URNG'nin barış anlaşmalarından sonra attığı önemli bir adım, gerilla hareketlerinden kaynaklı ölüm ve acılardan dolayı kurbanlardan ve ailelerinden özür dilemesidir.⁵¹

1990'ların başına gelindiğinde URNG stratejisini askerî başarı kazanmaktan barış anlaşması müzakere etmeye çevirdi. Bu dönüşümde, tam bir askerî galibiyet kazanılmasının zorluğunun anlaşılması ve toprağı temizleme operasyonlarının URNG'yi halk desteğinden mahrum bırakması

46 Allison, "Leaving the Post Behind".

47 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 23.

48 Valentino, "Counter-guerrilla Mass Killings," 206.

49 David Stoll, *Between Two Armies in the Ixil Towns of Guatemala* (New York: Columbia University Press, 1993).

50 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 34-36.

51 "Guatemala ex-rebels regret errors, blast U.S." CNN, 12.03.1999, erişim 20.10.2020. <http://www.latinamericanstudies.org/guatemala/regret.htm>

kadar, Sovyetler Birliği'nin yıkılması, komşu ülke Nikaragua'da Sandinista hareketinin seçim yenilgisi gibi makro ve uluslararası siyasal dönüşümler de etkiliydi.⁵²

Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacağı üzere, URNG 1996 Barış Anlaşması'ndan sonra 1998'de yasal bir siyasi parti haline girmiş ve URNG-MAIZ adıyla parlamentoya girmiştir. Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra gerillanın geri dönüşü için, güvenliğinden ordu ve polis sorumlu olduğu altı kilometre çapında bir güvenlik bölgesi oluşturuldu. URNG, askeri gözlemcilere bilgi vererek dönüşü gerçekleştirdi. Gözlemcilere verilen raporlara göre gerillanın %14,8'i kadın, %85,2'si erkekti. En üst kumandanlar arasında hiç Maya yerlisi olmamasına karşın tüm gerillanın %70,8'i yerli, %27'si ise Ladino'ydu.⁵³

Barış Sürecinde Sivil Toplum Aktörleri

Jonas; sivil toplumun farklı aktörlerinin etkin olmasının, Guatemala barış sürecine, El Salvador gibi diğer Orta Amerika ülkelerinden ayrı, özgün bir dinamik ve karakter verdiğini savunur.⁵⁴ Gerçekten de Guatemala barış sürecine giden yolda önemli sivil toplum oluşumları karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Esquipulas II Mutabakatı'yla ile oluşturulan Ulusal Uzlaşma Komisyonu'dur (*Comisión Nacional de Reconciliación* - CNR). Bu tamamen ulusal olan kuruluş, altı yıl boyunca URNG ile görüşmelerde kilit rol oynadı. 1988'den itibaren CNR ve URNG çeşitli görüşmelerde bir araya geldiler ve Oslo, Mexico ve Querétaro Mutabakatları'nı imzaladılar.⁵⁵ Böylece taraflar soruna siyasi bir çözüm bulunmasında uzlaşmış olurken, URNG de giderek görüşmelerde meşru bir taraf olarak kendini var etmeye başlıyordu.⁵⁶ CNR aynı zamanda 1989'da bir Ulusal Diyalog hareketi başlattı. Bu hareket, ülkedeki 47 sivil toplum örgütünün katılımıyla 15 ayrı komisyon kurarak süreç üzerine bir toplumsal uzlaşmaya gitmeyi denedi.⁵⁷

Barış görüşmelerinde çok önemli rol oynayan bir başka yapı ise 1994'teki Çerçeve Anlaşması ile kurulan Sivil Toplum Meclisi (*Asamblea de la Sociedad Civil* - ASC) idi. ASC, sivil toplumun müzakereleri etkilemesini ve eleştirmesini sağlamayı amaçlayan bir forum niteliğindeydi. ASC, kuruluşunda dinî, ticari organizasyonlar, akademisyenler, siyasi partiler, ülkedeki en büyük iş dünyası organizasyonu olan Tarım, Ticaret, Sanayi ve Finans Dernekleri Koordinasyon Komitesi (*El Comité Coordinador de Asociaciones Agrícolas, Comerciales, Industriales y Financieras* - CACIF) ve Mayaları temsil eden örgütlerden oluşuyordu. Daha sonra bunlara kadın örgütleri, araştırma kuruluşları, insan hakları örgütleri ve medya da eklendi. Ancak bunların eklenmesiyle CACIF, "yasadışı, temsil gücü olmayan" örgütlerin eklendiği gerekçesiyle ASC'den ayrıldı.⁵⁸

ASC'nin bağlayıcı olmayan teklifleri müzakereler sırasında taraflara sunuldu ve genellikle temel belgeler olarak kullanıldı. Taraflar bir anlaşmaya vardıktan sonra, onay öncesi son adım olarak

52 Booth vd., *Understanding Central America*, 179.

53 Gerilla grubuna dair diğer istatistikler için bkz. Metin Yeğin, *Gerillanın Barışı* (İstanbul: Öteki Yayınevi, 2015), 76-77.

54 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 44.

55 Marcie Mersky, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," *The International Council of Human Rights Policy* (2005), 4-6.

56 Enrique Alvarez ve Tania Palencia Prado, "Guatemala Feature Study," *Conciliation Resources Accord* 13 (2002): 41.

57 Sabine Kurtenbach, "Guatemala: A Dependent and Fragmented Civil Society," *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment* içinde, der. Thania Paffenholz (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2010), 95.

58 Roman Krznaric, "Civil and Uncivil Actors in the Guatemalan Peace Process," *Bulletin of Latin American Research* 18/1 (1999): 5.

metin ASC tarafından gözden geçirilecekti.⁵⁹ ASC'nin önerilerinin çoğu nihai anlaşmalara dahil edildi. Bunlardan bazıları, Guatemala'nın "multi etnik, çok kültürlü ve çok dilli" yapısının tanınması, yerli halklar için çok dilli eğitim ve yerli halkların isimlerinin, kutsal yer ve kişilerinin ve kıyafetlerinin tanınmasıydı.⁶⁰ ASC sayesinde sivil toplum, karar verici pozisyonunda değilse de müzakerelerde hayati bir rol oynadı.⁶¹ Krznaric, bunlardan başka ASC'nin müzakereleri aşan rolüne de dikkat çeker. Buna göre, ilk olarak ASC, Guatemala'daki sivil örgütleri birbirleriyle işbirliği yapmaya teşvik etmiş, böylece sivil toplumdaki güvensizlik ve fragmentasyonun azalmasında rol oynamıştı. Ayrıca ASC'nin faaliyetleri ülkede sola bir meşruiyet kazandırmış ve sonraki seçimlerde sol partilerin kısmi başarılarında rol oynamış durumdaydı. Bununla beraber, ASC toplumun farklı grup ve sektörlerinden kesimleri kapsıyorsa da müzakereleri etkileyen tek sivil toplum gücü değildi. Ülkenin en büyük iş örgütü olan CACIF, her ne kadar daha önce Oslo'da URNG ile görüşmeler yapmış olsa da ASC'nin birçok teklifine karşı çıkıyor ve etkili bir lobi yürütüyordu. Taraflar sosyo-ekonomik konular ve tarım reformunu görüşürken, CACIF'in lobisi oldukça etkili oldu ve ASC'nin önerilerini kendilerinininkiyile değiştirmeyi başardılar.⁶²

ASC ile ilgili son bir nokta da, ilk olarak fazlasıyla erkeklerin domine ettiği ve kadınların temsiline az olduğu bir yapı olarak yola çıkmışsa da zamanla kadınların politika önerilerinin, önemli yapıtaşları haline gelmiş olmasıydı.⁶³ Jonas, kadın haklarının ayrı bir müzakere gündemi olarak masaya gelmemiş olmasının barış sürecinin eksik yanı olduğunu ancak yine de kadınların barış süreci içerisinde kolektif hareket etmeyi deneyimlemesinin bazı önemli başarılar getirdiğini yazar.⁶⁴ Örneğin, nihai barış anlaşmasının savaş nedeniyle dul kalmış kadınlara ve kadınların evi geçindirmek durumunda kaldığı yerinden edilmiş ailelere özel vurgu yapması, yerli kadınların maruz kaldığı çifte ayrımcılığa dikkat çekmesi, sosyo-ekonomik anlaşmanın kalkınmanın

ASC sayesinde sivil toplum, karar verici pozisyonunda değilse de müzakerelerde hayati bir rol oynadı.

59 Mersky, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," 6.

60 Krznaric, "Civil and Uncivil Actors in the Guatemalan Peace Process," 7.

61 Alvarez ve Prado, "Guatemala Feature Study," 41; Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 44.

62 Alvarez ve Prado, "Guatemala Feature Study," 42.

63 Krznaric, "Civil and Uncivil Actors in the Guatemalan Peace Process," 8-9.

64 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 86.

temellerinden biri olarak kadınlara fırsat eşitliğinin sağlanmasının tanınması bu başarılar arasındadır. Bu noktada, kadın hareketinin kolektif bir eylemlilik halinde ilk olarak 1980'lerin ortalarında bir “anneler hareketi” olarak ortaya çıktığının ve savaşta kaybedilenlere, işkence görenlere bölgesel ve küresel insan hakları hareketinin dikkatini çekmekte önemli rol oynadığının altını çizmek gerekiyor.⁶⁵

Sivil toplumun katılımı sadece bu resmî kurumlar üzerinden olmadı. Yerel aktivistlerin faaliyetleri; arşivlere erişim, ceza adaleti ve hafıza siyaseti üzerine verilmesi gereken mücadele açısından örnek teşkil ediyor. Devlet uzlaşmaz tavır sergilerken sivil toplumun ısrarı ve dirayeti Ulusal Polis Teşkilatı'nın arşivi gibi birçok belgeyi ortaya çıkardı.⁶⁶ Bugün Guatemala'da kayıplarını arayan annelerden arşivlerin yok edilmesini önlemeye çalışan gruplara kadar birçok oluşum, güçlü bir insan hakları mücadelesi vermeye devam ediyor. Bu mücadele 2007'de temelde yolsuzluklarla mücadele eden Cezasızlığa Karşı Uluslararası Komisyon kurulması örneğindeki gibi somut kazanımların elde edilmesini de sağlıyor. Olanların unutturulması karşısında süren güçlü mücadele sayesinde, birçok hafıza mekânı,⁶⁷ anıt ve mağdurların anıldığı özel tarihler mevcut.

Katolik Kilisesi

Çatışma ve barış süreçlerindeki temel aktörlerin ele alındığı bu bölümde son olarak Katolik kilisesinin rolüne değinmek gerekir. Ancak bu bahiste, her aktörün olduğu gibi Katolik kilisesinin de heterojen bir yapıda olduğunu hatırlatmak elzemdir. Kurtenbach, kilisenin ordu ve oligarşiyle müttefik “gelenekselci” kanattan sosyal hareketleri ve hatta kimi zaman isyancıları destekleyen “devrimci” kanata kadar farklı görüşleri barındıran bir çatı olduğuna dikkat çeker.⁶⁸ Dolayısıyla kilisenin kimi unsurları ülkedeki insan hakları hareketini “komünist” olarak etiketleyip karşısında yer alsın da kimi unsurları da bizzat bu hareketin içinde yer alıp devlet şiddetinin muhatabı haline gelmiştir.⁶⁹

1980'lerin ortalarından itibaren kilisenin içindeki kimi yapılar müzakerelerin ilerlemesinde önemli rol oynamışlardır. 1990'dan 1993'e kadar Katolik kilisesi ve bazı Protestan kiliseleri URNG ve farklı kuruluşlar arasında bir dizi diyalog aktivitesi düzenlemiştir. Bu aktivitelerin düzenlenmesinde uluslararası bir aktör olarak Lutheran Dünya Federasyonu'nun rolü de öne çıkmıştır. Bu görüşmeler bir yandan Katolik kilisesinin koruyucu şemsiyesi altında barış müzakerelerine meşruiyet kazandırırken bir yandan da sivil toplumun resmî müzakerelere dolaylı da olsa dahli için bir temel rol oynadı.⁷⁰ Katolik kilisesinin üstlendiği bir diğer önemli işlev ise, tüm ülkeye dağılmış yapısı sayesinde kırsaldaki insan hakları ihlallerini tespit etmesi ve duyurabilmesi, kır ile kent arasında birleştirici bir rol oynamasıdır.⁷¹

65 Bkz. Patty Chang vd., “Guatemala,” *Women Leading Peace*, Georgetown Institute for Women, Peace and Security: 2015, 59.

66 Kirsten Weld, “Guatemala'nın Arşiv Savaşları: Belgeleme, Mobilizasyon, Adalet,” Çatışmayı Kaydetmek: Arşivler, İnsan Hakları ve Toplumsal Mücadele içinde, der. Duygu Doğan ve Sidar Bayram (İstanbul: DEMOS Yayınları, 2018): 32-59.

67 Bunlardan biri REHMI komisyonunun başında bulunan ve raporun açıklanmasından iki gün sonra öldürülen Piskopos Juan Gerardi adınadır: <https://hatirla.beraberce.org.tr/map/monsenyor-juan-gerardi-hafiza-merkezi/>

68 Kurtenbach, “Guatemala,” 85.

69 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 20.

70 Kurtenbach, “Guatemala,” 95.

71 Kurtenbach, 96.

Son olarak barış süreci içerisinde Katolik kilisesinin öne çıkan en önemli misyonu, Katolik Kilisesi İnsan Hakları Ofisi'nin (*Oficina de Derechos Humanos del Arzobispado de Guatemala* - ODHA) yürüttüğü Tarihsel Hafızanın Geri Kazanımı Projesi'dir (*Recuperación de la Memoria Histórica* - REMHI). CEH'in resmî yapısından başka, devlet aygıtının dışında kurulan hakikat komisyonlarının bir örneği sayılabilecek olan REMHI projesi dahilinde altı binden fazla insanın tanıklığına başvurulmuş ve 1998 yılında *Guatemala Bir Daha Asla* (*Guatemala Nunca Más*) raporu yayınlanmıştır.⁷² Bu rapor, daha sonra Guatemala'nın resmî hakikat komisyonunun çalışmalarına öncülük edecektir.

Kurtenbach, Guatemala'daki sivil toplumun rolünü ele aldığı kapsamlı değerlendirmesini Guatemala barış sürecinde sivil toplum aktörlerinin iki başarısının altını çizerek bitirir. Bunlardan birincisi, Guatemala içindeki sivil toplum aktörlerinin yürüttükleri gözetleme ve savunuculuk çabalarıyla uluslararası aktörlerin dikkatini ülkeye çekmeleri ve ordu ile hükümetler üzerinde bir baskı unsuru yaratmalarıdır. İkinci önemli başarı ise sivil toplumun çabalarının, barış görüşmelerinin muhtevasına tarihsel ve yapısal eşitsizlik sorunlarını sokmuş olmasıdır.⁷³

⁷² Recuperación De La Memoria Histórica, *Guatemala Nunca Más*, erişim 01.11.2020 [http://www.odhag.org.gt/pdf/Guatemala%20Nunca%20Mas%20\(resumen\).pdf](http://www.odhag.org.gt/pdf/Guatemala%20Nunca%20Mas%20(resumen).pdf)

⁷³ Kurtenbach, 99-100.

4

Çatışmanın Kısa Tarihsel Gelişimi

Guatemala'da 1960-1996 arasında yaşanan uzun iç savaşın bilançosu oldukça ağırdır. 1994 tarihli anlaşmayla kurulan Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu'nun (CEH) 1999 tarihli raporuna göre, iç savaşta 200 binden fazla kişi öldürülmüş veya zorla kaybedilmiştir. Komisyon, belgelenen tüm insan hakları ihlallerinin %93'ünden fazlasından Guatemala'nın askerî hükümetlerinin sorumlu olduğuna ve Maya Kızılderililerinin kurbanların %83'ünü oluşturduğuna hükmetti. İç savaş yılları arasında on milyon civarında olan Guatemala nüfusunun yüz bin kadarı başta komşu ülke Meksika'ya olmak üzere göç etmiş, bir milyonun üzerindeki kişi ise ülke içinde yerinden edilmiştir. Çatışma boyunca 400'den fazla yerleşim yerinin tamamen yok edildiği tahmin edilmektedir. Raporun tespitine göre, insan hakları ihlalleri kurbanlarının dörtte birini kadınlar oluştuyordu. Kadınlar yalnızca katliamlarda öldürülmemiş, politik mensubiyetleri veya görüşleri yüzünden tecavüze maruz kalmış ve işkence görmüşlerdi. Kocasını kaybeden kadınların çoğu kendilerini haneyi geçindiren konumunda bulmuş, toprağı temizleme operasyonlarıyla evlerin ve tarlaların yok edildiği bir ortamda geçim kaynağı bulmakta zorlanmışlardı.¹

CEH raporu, Guatemala İç Savaşı'nı dört aşamalı olarak ele alır. Aşağıdaki alt bölümlerde bu sınıflandırma dikkate alınarak iç savaşın tarihsel gelişimi ele alınıyor.

Reformist Askerlerin Darbe Girişimi ve Silahlı Mücadele (1960-1970)

Guatemala'da silahlı çatışmaya ve iç savaşa giden dönüm noktalarından biri 1960'ta ordunun reformist kanadının yapmaya çalıştığı ve başarısızlığa uğrayan darbe olarak görülebilir. Bu başarısız girişimden sonra, ülkenin dağlık arazilerine geri çekilen orta sınıf askerler iktidara karşı silahlı mücadeleye girişti.²

Savaşın bu ilk evresi daha küçük çaplı ve başta başkent Guatemala City olmak üzere şehirlerdeki siyasi muhalefete karşı girişilmiş operasyonlar olarak vuku bulmuştur. CEH raporuna göre, bu dönemde operasyonlar ülkenin doğusunda, Guatemala City'de ve güney sahil şeridinde yoğunlaşmış, kurbanlar köylüler, kırsaldaki sendikaların üyeleri, üniversite ve lise öğretmenleri ve öğrencileri olmuştur.³ Devletin bu ilk evrede kullandığı taktikler sonraki dönemlerde takınacağı imha politikasından oldukça farklıdır. Dönemin başında devlet şiddeti polis güçlerinin muhalif protestoları bastırması şeklinde gerçekleşiyordu. Polis, öğrencilerden ve orta sınıf mensuplarından oluşan protesto gösterilerine ateş açıyor ve göstericilerin ölümüne sebebiyet veriyordu. 1966'dan itibaren ise ordu gerillaya ve sivil destekçilerine karşı geniş çaplı saldırılara girişti.⁴

1960'larda ve sonrasında Guatemala'da yaşananlara bakarken Soğuk Savaş'ın ve 1959 Küba Devrimi'nin etkisini hesaba katmak gerekiyor. Sol gruplar ve oluşmakta olan gerilla hareketi için Küba Devrimi bir ilham kaynağı olurken, ABD de Latin Amerika'da ikinci bir Küba olması için bu ülkelerin kontrgerilla güçlerine açıkça veya gizliden destek veriyordu. Guatemala

1 CEH, 3-23.

2 Booth vd., *Understanding Central America*, 176.

3 CEH, 22.

4 Patrick Ball, Paul Kobrack ve Herbert F. Spier, *State Violence in Guatemala, 1960-1996: A Quantitative Reflection* (New York: AAAS, 1999), 14-16.

ordusu, ABD ordusundan eğitim alıyor ve gerillalar karşısında büyük bir savaş makinesine dönüşüyordu.⁵

1963'te o zamana kadar dağınık kuvvetler halinde olan gerilla güçleri Silahlı Asi Kuvvetleri (FAR) altında birleşti. FAR, kapatılan Guatemala İşçi Partisi (PGT) etkisindeydi. Bu ilk dönemde isyancı gruplar daha çok şehirlerde polis ve ordu hedeflerine saldırmak, siyasi figürleri kaçırmak gibi eylemlerde bulunuyordu.⁶

1963'te bir darbe daha gerçekleşseyse de 1966'da yeniden seçimler yapıldı ve 1970'e kadar sürecek kısa demokratik dönem yaşanmaya başlandı. Ancak bu seçim, bir hukuk rejiminin kurulması değil ordu vesayetinin güçlenerek devam etmesi anlamında geliyordu. Seçimin ardından gelen hafta, 28 PGT üyesi tutuklandı ve kendilerinden bir daha haber alınamadı.⁷ Bu kitlesel gözetim ve gözetiminde kaybetme olayı, devletin gerilla ile savaşında bundan sonra mümkün olan her yolu deneyeceğinin ilk işaretiydi.

1966'da Guatemala ordusu ülkenin doğusunda, çoğunlukla Ladinoların yaşadığı Zacapa ve Izabal bölgesini bombaladı. 1966-1968 arasında, ABD destekli hükümetin giriştiği kontrgerilla hareketlerinde üç bin ila sekiz bin arasında kişinin öldürüldüğü veya kaybedildiği tahmin edilmektedir.⁸

Son olarak, savaşın bu ilk döneminde yaşanan bir diğer önemli gelişme, birtakım "ölüm mangaları"nın ortaya çıkışıdır. "Göze Göz", "Yeni Antikomünist Örgüt" gibi isimlerle anılan bu ölüm mangaları çoğunlukla sivil giyinmiş askerlerden meydana geliyor ve eylemlerini neredeyse teatralleştirerek, ölüm listeleri ilan ederek, cesetlere anti-komünist notlar bırakarak gerçekleştiriyorlardı. Bu yeraltı ölüm mangaları, bir yandan toplumda korku salarken diğer yandan devlet güçlerinin sorumluluklarını inkâr edebilmelerine imkân veriyordu.⁹

*Guatemala'da
1960-1996 arasında
yaşanan uzun iç
savaşın bilançosu
oldukça ağırdır. 1994
tarihli anlaşmayla
kurulan Tarihi
Açıklığa Kavuşturma
Komisyonu'nun (CEH)
1999 tarihli raporuna
göre, iç savaşta 200
binden fazla kişi
öldürülmüş veya
zorla kaybedilmiştir.
Komisyon, belgelenen
tüm insan hakları
ihlallerinin %93'ünden
fazlasından
Guatemala'nın askerî
hükümetlerinin
sorumlu olduğuna ve
Maya Kızılderililerinin
kurbanların %83'ünü
oluşturduğuna
hükmetti.*

5 Christopher Paul vd., "Guatemala," *Paths to Victory: Detailed Insurgency Case Studies* içinde, (Calif.: Rand Cooperation, 2013), 136.

6 Paul vd., 137.

7 Ball vd., *State Violence in Guatemala*, 15.

8 Susanne Jonas, *The Battle for Guatemala: Rebels, Death Squads, and U.S. Power* (Boulder: Westview Press, 1991), 37.

9 Jonas, *The Battle for Guatemala*.

1970'lere gelindiğinde Ladinolar hâlâ çoğunlukla yerli halkın yaşadığı dağlık yerlerdeki tarım arazilerinin önemli kısmına sahipti. Eşitsizlik öyle yapısalı ki ülkede 1962-1980 yılları arasında gayrisafi yurtiçi hasıla artmış olsa bile, adil olmayan arazi ve gelir dağılımı nedeniyle yerli halkın çalışma koşulları ağırlaşmaya ve eşitsizlikler derinleşmeye devam etti, yoksullar daha yoksul hale geldi.¹⁰ Guatemala'nın hızla büyüdüğü bu dönemde, devletin sosyal harcamalara ayırdığı pay, Orta Amerika'daki en düşük rakamlara tekabül ediyordu.¹¹

İkinci Gerilla Hareketi Dalgası (1971-1977)

Guatemala'da 1970'ler, Başkan Arana'nın 1972'ye kadar sürecek bir sıkıyönetim ilan edip anayasal yönetimi askıya almasıyla başladı. Ancak sıkıyönetim ilanına rağmen özellikle başkent, özelleştirme karşıtı birtakım kitlesel gösterilere sahne oluyordu. Hükümet bu gösterilere ölüm mangaları ve kitlesel tutuklamalarla karşılık veriyordu. CEH raporunun belirttiğine göre, bu dönemde hükümet operasyonları bir önceki döneme göre daha seçici ve coğrafi olarak dağınıktı. Kurbanlar, sendika liderleri, din adamları ve öğrencilerden oluşuyordu.¹²

Gerilla hareketinin ikinci dalgası 1972'de Yoksulların Gerilla Ordusu (EGP) ve Halkın Silahlı Devrimci Örgütü (ORPA) isimli örgütlerin ilk eylemlerini gerçekleştirmesiyle ortaya çıktı. Direnişçilerin stratejisi dört ana unsura dayanıyordu: Uzun erimli bir savaşı planlamak, kırsalda üsler kurmak ve altyapı geliştirmek, yerel halkı mücadeleye dahil etmek ve uluslararası arenada meşruiyet cephesi sağlamak.¹³

1970'lerin önceki yıllardan önemli bir farkı, yerli Maya halkının hem savaşın kurbanları hem de gerilla hareketinin aktörleri olarak savaşa dahil olmasıydı.¹⁴ Bunda etkili olan faktörlerden biri, 1970'lerde Guatemala'nın geçtiği göreceli ekonomik ferahın eşit dağılmaması, böylece yoksullarla varlıklılar arasındaki uçurumun derinleşmesiydi. Bu durum kitlelerin radikal değişiklikten yana tavır koymasını kolaylaştırıyordu. 1970'lerin ikinci yarısına gelindiğinde giderek güçlenen bir Maya kimliği ortaya çıkmaya başlıyordu. Ekonomik kriz sonrası gelen büyüme, Mayaları izole yaşadıkları dağlık bölgelerden çıkardı, birçoğu mevsimlik işçi olarak güneye veya Guatemala City'ye göç etti. Kırdaysa, tarımda yaşanan krizle birlikte 1976'daki büyük deprem, birçok Maya köylüsünü topraksız ve evsiz bırakırken hem sınıf bilinci hem kültürel aidiyetin pekişmesine sebep oldu. Yerlilere dayanan politik bir hareketin büyümesinde aynı şekilde önemli olan, 1968 yenilgisinden sonra devrimci isyancıların örgütsel yapılanmalarını kapsamlı bir dönüşümden geçirerek Maya nüfusuna karşı duruşlarında değişikliğe gitmeleriydi.¹⁵ Başka bir deyişle 1960'ların askerî temelli stratejisinin sağlam bir kitle tabanına dayanmadığını görmüşlerdi.

Şubat 1976'da meydana gelen büyük deprem birçok insanı evsiz bırakırken, öğrenci ve işçi hareketinin kentlerdeki gecekondü sakinleri ve kırsaldaki köylülerle yakınlaşmasına sebep oldu. Böylece, kitlesel muhalefet hareketi büyümeye ve militanlaşmaya başladı.¹⁶ Öte yandan büyüyen sosyal hareketin karşısında devlet güçlerinin paramiliter eylemleri de çeşitlenmeye

10 Booth vd., *Understanding Central America*, 139, 177.

11 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 18.

12 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 22.

13 Paul vd., "Guatemala," 138.

14 Lunsford, "Guatemala: 1974-1994," 386.

15 Ball vd., *State Violence in Guatemala*, 19.

16 Ball vd., 20.

ve artmaya devam ediyordu. Paramiliter örgütler ve ölüm mangaları, üniversite hocalarını, öğrencileri, öğretmenleri, sendika liderlerini, gazetecileri, politikacıları, din görevlilerini ve yerli köylüleri hedef alıyordu.¹⁷ *Amnesty International*'ın 1978 tarihli raporuna göre, sadece Ağustos 1977'de 61 kişi paramiliter hücreler tarafından öldürülmüştü.¹⁸

İç Savaşın Yükselişi ve Artan Toplumsal Yıkım (1978-1985)

Guatemala İç Savaşı üzerine literatür, kontrgerilla yöntemlerinin zirveye çıktığı dönemler olarak General Romeo Lucas García (1978-1982), General Efraín Ríos Montt (1982-1983) ve Óscar Mejía Víctores (1983-1986) zamanına işaret etmektedir.¹⁹ 1999 tarihli CEH raporu, 1981-1983 arasında ordunun ve paramiliter güçlerin faaliyetlerinin “içerideki düşman” anlayışıyla yürütüldüğüne ve soykırım olarak nitelenebileceğine hükmetmiştir.²⁰

1980'li yılların başından itibaren devlet şiddeti şehirlerden batıda Mayaların yerleşik olduğu dağlık bölgelere kaydı. Katliamları protesto etmek için 1980'de Maya köylüler Guatemala City'deki İspanyol Elçiliği'ni basarak içerdekileri rehin aldı. Guatemala hükümetinin bu baskına cevabı, isyancılar ve rehinelerin bulunduğu binayı yakmak oldu. Yangında 36 kişi öldü.²¹ Devlet güçleri tarafından sonu gelmeyen baskılar, özellikle 1980-1981 arasında birçok sivil gerillaların arasına katılmaya itti. Aynı zaman diliminde, gerilla güçleri ciddi ilerlemeler kaydetmeye başlıyorlardı. Saldırıları o derece başarılıydı ki, 1981'de ülkenin batısındaki bazı bölgeleri “kurtarılmış bölge” ilan edebildiler.²² Bu dönemde gerilla hareketliliği arttı ve gerilla kuvvetleri tarafından insan kaçırmalar, bombalamalar ve suikastlar yapıldı.²³ Tüm bunları 1981'in sonlarında büyük bir ordu harekâtı izledi. Kırsal alanda devam eden güvenlik güçleri saldırıları isyancılar ve onların sivil destekçilerini Meksika

17 Paul vd., “Guatemala,” 138.

18 “The Human Rights Year in Guatemala: A Calendar of Abuses 29 May 1978 - 29 May 1979,” Amnesty International, erişim 25.09.2020. <https://www.amnesty.org/download/Documents/204000/amr340521979en.pdf>

19 Ball vd., *State Violence in Guatemala*; Stoll, *Between Two Armies in the Ixil Towns of Guatemala*, , 419.

20 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 39.

21 Paul vd., “Guatemala,” 139.

22 Mario M. Hernandez Ponce, *Insurgency and Counterinsurgency in Guatemala* (Carlisle, Pa.: U.S. Army War College, 1991), 13.

23 Paul vd., “Guatemala,” 140.

sınırına doğru sürdü ve burası gerilla kuvvetleri için bir üs durumuna geldi.²⁴ Şubat 1982'ye gelindiğinde gerilla güçleri açısından önemli bir değişiklik vuku buldu. FAR, EGP, ORPA ve PGT-NDN bir araya gelerek Guatemala Ulusal Devrimci Birlik (URNG) adı altında birleşti.²⁵ Bu aşamada isyancı güçlerin sayısının altı bin ila sekiz bin arasında olduğu tahmin ediliyor ve ciddi bir askerî tehdit oluşturuyorlardı. Binlerce savaşıya ek olarak, isyancıları destekleyenlerin sayısı 500 bine varıyordu. O zamanlar 7,5 milyonluk Guatemala nüfusu için bu şaşırtıcı bir orandı.²⁶

Mart 1982 ile Ağustos 1983 arasındaki Rios Montt dönemi Guatemala tarihinin en kanlı dönemi olarak anılır. Montt'un başkanlığa gelmesini izleyen 18 ay içerisinde, Montt'un "gerillanın yüzdüğü insan denizini kurutmak" diye tarif ettiği bir stratejik soykırım yürütüldü.²⁷ 1981'in başlarında, geleneksel olarak yerli halkın yaşadığı kuzeydeki ovalar ile Orta ve Batı Guatemala'nın dağlık kesimlerinde bir "toprağı temizleme harekâtı" başlatıldı. Sivillerle silahlı güçler arasında ayrım güdülüyor ve savaş hukuku gözetilmiyordu.²⁸ Harekât iki şeyi bir arada amaçlıyordu: Ordu, gerilla güçleriyle doğrudan savaşmakla kalmıyor, tabandaki sivil desteği yok etmeyi ve gelecekteki muhalefeti engellemeye çalışıyordu. Toprağı temizleme operasyonları kapsamında, ordu ve onun sivil yerlilerden devşirilmiş devriyeleri de içeren paramilitar güçleri, gerillaya yardım ettiğinden şüphelendikleri ve devletin safına katılmayı reddeden 600'den fazla köye saldırdı. Buralarda yaşayanlar sistematik işkenceye maruz kaldı, kadınlara tecavüz edildi. Ordu, 440 köyü tamamen tahrip etti, bir milyondan fazla kişi yerinden edildi ve çoğunluğu silahsız yerli halktan olmak üzere 150 bin kişi katledildi.²⁹ 1999 tarihli CEH raporu, "Maya gruplara yönelik sistematik olarak tekrarlanan yıkıcı eylemlerde bir askerî hedef olamayacak çocukların da hedef alınmasından, tüm kurbanların tek ortak paydasının belirli bir etnik gruba mensup olmaları sonucunun çıkarılabileceğini ve bu eylemlerde, 'bu grupları tamamen veya kısmen yok etme amacıyla' hareket edildiğinin açık olduğunu" yazmaktadır.³⁰ Ordu bununla da yetinmeyip gerillanın ve "içerideki düşman"ın işine yarayacağı düşüncesiyle tarlaları, ormanları dahi yaktı.³¹ Bu soykırım politikalarının amacı, sadece gerillaların halktaki destek tabanını ortadan kaldırmak değil, aynı zamanda yerli halkların kimliğini, kültürünü ve toplumsal yapılarını da yok etmektir.

Devletin silahlı güçleri bir yandan köyleri tahrip eder ve boşaltırken bir yandan da ekonomik olarak nüfuz etme politikası izliyordu. 1982 ile 1983 arasında ordu, en büyük çatışmaların yaşandığı yerler başta olmak üzere (El Quiche ve Alta Verapaz bölgeleri) burada kalan yerli halkı, kurduğu "model köy"lere yerleştirmiştir. Bir tür kalkınma modeli olarak sunulan bu köyler esasen kırsalın militerleşmesine hizmet etmiştir.³² Sivil devriyelere ek olarak, başka ordu mensupları da kırsalda kurulan bu üslere yerleştirilmiş, böylece asker kırsal yaşamın ayrılmaz

24 Ponce, *Insurgency and Counterinsurgency in Guatemala*, 13.

25 Ball vd., *State Violence in Guatemala*, 17.

26 Paul vd., "Guatemala," 140.

27 Benjamin A. Valentino, *Final solutions: mass killing and genocide in the 20th century* (Cornell: Cornell University Press, 2004), 210.

28 Beatriz Manz, *Refugees of a Hidden War: The Aftermath of Counterinsurgency in Guatemala* (Albany: State University of New York Press, 1988), 17.

29 Totten ve Parsons, der., *Century of Genocide*, 381.

30 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*, 39.

31 Megan Ybarra, "Taming the jungle, saving the Maya Forest: sedimented counterinsurgency practices in contemporary Guatemalan conservation," *The Journal of Peasant Studies*, 39/2 (Nisan 2012): 479-502.

32 Smith, "The Militarization of Civil Society in Guatemala," 11.

bir parçası haline gelmiştir. 1980'lerin başındaki tahripkâr askerî harekâtlardan sonra da ordu buralarda karşılaştığı herhangi bir örgütlü hareketi bölücü olarak nitelemeye devam etmiştir.³³

1985'te sivil bir politikacı, Hristiyan Demokrat Parti'nin Başkanı Vinicio Cerezo ulusal seçimleri kazandı. Demokrasi yanlıları için bu önemli bir zafer gibi görünse de ordu perde arkasından ülkeyi yönetmeye devam edecekti.³⁴ Her şeye rağmen Cerezo döneminde URNG ile gayriresmi görüşmeler başlayacaktı.

Sivil Hayata Dönüş ve Çatışmaların Sonlanması (1986-1996)

1986'da Guatemala sivil hayata geri döndü. İlk yıllarda sivil hükümet, operasyonları durdurup URNG ile görüşmelere meyilli olsa da perde arkasından ordunun etkisi devam ediyordu. 1980'lerin başında azalan ölümler, on yılın sonunda yeniden ivmelendi. 1980'lerin sonunda ölüm mangalarının kentlerde öğrenci hareketinin ve URNG'ye destek veren sivil muhalefetin liderlerini hedef alması ve işkenceyle öldürmesi sürüyordu. Devlet düzenli olarak muhaliflere şiddet uygulamayı sürdürürken kendi kontrolü altında olmayan muhalefet için de sivil alanı daraltıyordu.

1989'a gelindiğindeyse Orta Amerika ülkeleri³⁵ bölge hükümetlerini iç muhalefetleriyle barışı sağlamaya teşvik eden *Esquipulas II* anlaşmalarını imzaladı. *Esquipulas II*'nin imzalanmasından kısa süre sonra Guatemala hükümeti ulusal bir uzlaşi komisyonu kurdu ve ülke çapında af ilan etti.³⁶ İnsan hakları sicilinden dolayı hem içerde itirazlarla hem de dışarda uluslararası baskıyla karşılaşan Guatemala hükümetleri ve ordu, URNG ile müzakerelere oturmayı gündemine almaya başlıyordu.³⁷ Ancak bu gelgitli bir süreç olarak yaşanıyordu. Hükümet bir yandan insan haklarını gündemine aldığı yönünde söylemler ve icraatlarda bulunurken, bir yandan da her türlü sivil muhalefete güvenlikçi bir bakış açısıyla yaklaşmaya devam ediyordu. Nisan 1989'da Katolik kilisesinin iç savaştaki devlet suçlarını açıklayan bir rapor yayınlamasından iki gün sonra raporu açıklayan Papaz Juan Gerardi, garajında dövülerek öldürüldü. Öte yandan, 1990'dan itibaren iç savaş kaynaklı ölümlerin sayısı giderek azalmaya başlamıştı.³⁸

1990'lı yıllar, Guatemala hükümetleri ile URNG arasında silahlı çatışmayı bitirmek için yapılan bir dizi görüşmeye sahne oldu. 1989'da hükümet bir insan hakları ombudsmanı atadı. 1990'da ise uzun yıllardır faaliyet gösteremeyen Katolik Kilisesi İnsan Hakları Bürosu yeniden açıldı. 1994'te hükümet ve gerillalar bir Birleşmiş Milletler Doğrulama Misyonu (MINUGUA) kurulmasını kabul etti. Bu misyon, insan haklarının güçlenmesi ve demilitarizasyonu sağlayan bir dizi anlaşmaya varılmasını izlemekle görevliydi. Sivil kurumların ve BM'nin varlığında ordunun suiistimallerini soruşturmak için çeşitli kaynaklar ayrıldı ve ordu mensuplarının yargısız şiddet uygulaması zorlaştı.³⁹ Bu bağlam içerisinde, bir sonraki bölümde ele alınacak olan, 1996'da nihai barış anlaşmasının imzalanmasıyla nihayet erecek olan barış süreci yaşıyordu.

33 Lunsford, "Guatemala: 1974-1994," 390.

34 Lunsford, 143.

35 El Salvador, Honduras, Guatemala, Kosta Rika ve Nikaragua.

36 Michael Allison, "Opportunity Lost: The Guatemalan National Revolutionary Unit (URNG)," *Conflict Transformation and Peacebuilding: Moving from Violence to Sustainable Peace* içinde, der. Bruce W. Drayton and Louis Kreisberg (Londra: Routledge, 2009), 197.

37 Ball vd., *State Violence in Guatemala*, 31.

38 Ball vd., *State Violence in Guatemala*, 32.

39 Rebecca Bodenheimer, "The Guatemalan Civil War: History and Impact," *ThoughtCo.*, 22 Mart 2020, erişim 09.08.2020. <https://www.thoughtco.com/guatemalan-civil-war-history-and-impact-4800364>

5

Müzakere Süreçleri

Guatemala'da barışın sağlanması dört farklı hükümet boyunca on yıl sürdü ve ulusal, bölgesel, uluslararası girişimlerin bir sonucu olarak meydana geldi. Susanne Jonas, Guatemala Barış Süreci'ni üç ana evreye ayırır: 1986-1990 arasındaki İlk Diyaloglar, 1991-1993 arasında Karşılıklı Görüşmeler ve 1994-1996 arası BM Moderasyonunda Müzakereler.¹

İlk Diyaloglar (1986-1990)

Guatemala'da 36 yıllık savaşın sonunu getiren barış sürecini incelerken, Guatemala içindeki gelişmeler kadar dünyada ve bölgede değişmekte olan makro dinamikleri de göz önünde tutmak gerekiyor. 1980'lerin sonunda Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetler'in dağılışının ideolojik etkisi bu faktörlerden ilki olarak karşımıza çıkıyor. Bölgesel olarak ise, Orta Amerika'daki ülkelerin kendi içlerinde ve komşu ülkelerde barış sağlanması için bir araya geldikleri müttefiklikler Guatemala Barış Süreci'nde önemli rol oynamıştır.²

Bu müttefikliklerden ilki 1983'te Meksika, Venezuela, Panama ve Kolombiya'nın liderliğinde Orta Amerika ülkelerinin o sıralarda hâlâ devam etmekte olan Nikaragua, El Salvador ve Guatemala'daki savaşların çözüme kavuşması için moderatörlük niyetiyle bir araya geldikleri Contadora Grubu'dur.³ Bu grup daha sonra Guatemala'nın Esquipulas görüşmelerine öncülük etmiştir. 1987'de beş Orta Amerika ülkesi, ülke içi muhalefetleriyle masaya oturmalarını teşvik eden *Esquipulas II* - Orta Amerika Barış Mutabakatı'na imza attılar. Bu mutabakatla, Guatemala barış görüşmelerini sivil toplumun etkisine açan Ulusal Uzlaş Komisyonu'nu (CNR) kurmuştu. Tamamen ulusal olan bu kuruluş, altı yıl boyunca URNG ile görüşmelerde kilit rol oynadı. 1988'den itibaren CNR ve URNG çeşitli görüşmelerde bir araya geldi ve Oslo, Mexico ve Querétaro mutabakatlarını imzaladılar.⁴ Böylece taraflar soruna siyasi bir çözüm bulunmasında uzlaşmış olurken, URNG de giderek görüşmelerde meşru bir taraf olarak kendini var etmeye başlıyordu.⁵

Her ne kadar URNG ile sivil aktörler arasında temaslar başlamış olsa da 1990'a kadar hükümet resmî görüşmelere başlamak için gerillaların silah bırakmasında ısrar ediyordu.⁶ 1986'da URNG, Başkan Cerezo'ya barış görüşmelerine başlamayı teklif eden bir mektup gönderdi ancak hükümet bu mektubu cevapsız bıraktı.⁷ Ordu ise gerillaları askerî açıdan mağlup ettiklerini savunup müzakerelere yanaşmıyordu. 1987'de hükümet pozisyonunu güçlendirmek, "URNG'ye karşı kazanılmış zaferini pekiştirmek için" son bir saldırı başlattığını duyurdu.⁸ Ancak üç yılın sonunda, hükümet tam anlamıyla askerî bir zafer kazanamadığını ve resmî müzakerelerin iç savaş bitirmenin yegâne yolu olduğunu kabul etti.⁹

1 Jonas, *Of Centaurs and Doves*.

2 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 39.

3 Alvarez ve Prado, "Guatemala Feature Study," 39.

4 Mersky, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," 4-6.

5 Alvarez ve Prado, "Guatemala Feature Study," 41.

6 Barış sürecinde sivil ve sivil olmayan aktörlerin rolü için bkz. Krznaric, "Civil and Uncivil Actors in the Guatemalan Peace Process,"; Jeremy Armon ve Richard Wilson, der., *Negotiating Rights: The Guatemalan Peace Process* (Londra: Conciliation Resources, 1997), 87-96.

7 Logan Boon, "Guatemala: Guerrillas, Genocide, and Peace", *Beyond Intractability*, Mart 2011, erişim 15.8.2020. <https://www.beyondintractability.org/library/guatemala-guerrillas-genocide-and-peace>

8 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 31.

9 Boon, "Guatemala."

1990'da URNG ve siyasi partiler arasında Madrid'de yapılan görüşmede 1985 anayasasında değişiklikler yapılması üzerinde anlaşıldı, aynı zamanda URNG o yıl yapılacak seçimler öncesi eylemlilikte bulunmayacağına söz verdi. Yine 1990'da, Kanada'da, URNG Guatemala'nın en büyük iş örgütlerinden biri olan Tarım, Ticaret, Sanayi ve Finans Dernekleri Koordinasyon Komitesi (CACIF) ile bir araya geldi.¹⁰

Barış sürecinin başında, hükümet ve URNG'nin çatışma bitimine dair durdukları noktanın daha müfrit, uzlaşmaz bir nokta olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu bağlamda, adımların atıldığı ilk yıllarda ordu ve hükümet, barışı URNG'nin kesin olarak silah bırakmasına bağlarken, URNG de kontrgerilla önlemlerin tümden kaldırılmasında ve kapsamlı bir sosyal reform yapılmasında ısrar ediyordu. Yine de *Esquipulas II* gibi anlaşmalar ve sivil grupların bunların içerisinde Katolik kilisesinin ve dinî grupların rolü de ayrıca önemliydi- baskısı tarafların "ödün vermez" pozisyonlarından sıyrılıp diyaloga doğru adım atmalarını sağladı.¹¹

Karşılıklı Görüşmeler (1991-1993)

Nisan 1991'de yeni göreve gelen ve daha önce Ulusal Uzlaşma Komisyonu'nda (CNR) görev almış olan Jorge Serrano, hem CNR'deki tecrübesinin hem de artan yurtiçi ve uluslararası baskının neticesinde ilk kez URNG ile direk görüşmeleri başlattı. İlk defa, üst düzey ordu yetkilileri barış görüşmelerinin gündemini ve prosedürlerini belirlemek için toplantılara katılmayı kabul ettiler. Bu ön toplantıların gerçekleşmesi, URNG'nin silahsızlandırılması ön koşulunu ortadan kaldırarak ileriye doğru küçük ama çok önemli bir adımı temsil ediyordu. 1991'de ilkesel olarak demokratikleşme ve 1992'de insan hakları konusunda kısmi ön anlaşmalara varıldı. Bu belgeler, nihai barış anlaşmasına aynen yansıtılacaktı.¹² Öte yandan, kapsamlı bir insan hakları anlaşmasının imzalanması ve hakikat komisyonunun kurulmasına dair de müzakereler sürüyordu. 1992 baharında URNG, genel vizyonunu açıklayan bir belge yayınladı ve hükümet kendi belgesiyle karşılık verdi. 1991-1993 arasındaki Serrano döneminde, müzakereler için bir "uzlaştırıcı" atanmıştı ve BM de gözlemci olarak görüşmelerde bulunuyordu. Guatemala'da bu, savaşın müzakere yoluyla sona ermesinin nihayet

Guatemala'da barışın sağlanması dört farklı hükümet boyunca on yıl sürdü ve ulusal, bölgesel, uluslararası girişimlerin bir sonucu olarak meydana geldi.

¹⁰ Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 38.

¹¹ Alvarez ve Prado, "Guatemala Feature Study," 40.

¹² Marcie, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," 5.

devlet tarafından kabul edilmesi ve ciddi bir barış sürecinin başlamasına yönelik ilk adım olarak kabul ediliyordu. Öte taraftan, her iki taraf da BM'nin gözlemciden öte bir rolüne karşı çekimserdiler.¹³

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Guatemala'da barış sürecine şüpheyle yaklaşanların yanı sıra URNG ile müzakerelere tamamen karşı olan gruplar da vardı. CACIF, hükümete ateşkes şartlarında başka bir şey müzakere etmemesi için baskı yaparken, ordu içinden bazı gruplar hükümetin barış görüşmelerini yürüten organ olan COPAZ'a "vatan haini" suçlaması yapıyordu.¹⁴ Bu grupların direnci, en güçlü olarak Ocak 1992'de El Salvador'da BM denetiminde imzalanan anlaşmalara ve Mart 1993'teki Hakikat Komisyonu kurulması gibi gelişmeler karşısında "Guatemala'da Asla" sloganında ortaya çıktı.

Bu ortamdan etkilenen görüşmeler, 1993'teki başarısız darbe girişiminin ardından durma noktasına geldi.

BM Moderasyonunda Müzakereler (1994-1996)

Ocak 1994'te taraflar Meksika'da bir araya gelerek müzakereleri kaldığı yerden sürdürmek ve barış sürecini nihayete erdirmek üzerine uzlaştılar ve bir Çerçeve Anlaşması imzaladılar. Meksika mutabakatının önemli bir başka yönü, görüşmelere BM'nin bir arabulucu ataması ve farklı ülkelerden (Kolombiya, Meksika, Norveç, İspanya, ABD ve Venezuela) oluşan Arkadaşlar Grubu isimli bir organın görüşmelere gözlemci olmasının kabulüydü. Çerçeve Anlaşması'nın bir diğer katkısı, sivil toplumun müzakereleri etkilemesini ve eleştirmesini sağlamayı amaçlayan bir forum niteliğindeki Sivil Toplum Meclisi'nin (ASC) kurulmasıydı.

Guatemala'da nihai barışı getiren anlaşma 29 Aralık 1996'da imzalandı. Ancak bu sonuç, üç yıllık bir anlaşmalar bütünü olarak ele alınabilir. Yedisi esasa, üçü usule ilişkin olan bu anlaşmalardan esasa ilişkin olanları aşağıdaki şekildedir:¹⁵

- 29 Mart 1994'te, hükümet ve URNG, insan haklarını uygulama taahhüdünde bulundukları Kapsamlı İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzaladılar. Bu anlaşma, cezasızlık, silah taşıma düzenlemeleri, güvenlik güçlerinin kanun çerçevesinde hareket etmesi, örgütlenme ve hareket özgürlüğü, zorunlu askerlik hizmeti, insan haklarını koruyan tarafların güvenliği, koruma ve hizmetlerle ilgili konuları ele alıyordu.¹⁶ Bu anlaşmayla aynı zamanda, BM Guatemala Soruşturma Misyonu (MINAGUA) kurularak BM'nin arabulucu rolü resmileşmiş oluyordu.

Konuşlandırılmasındaki gecikmelere rağmen, MINAGUA, özellikle nihai barış anlaşmalarının imzalanmasından önce uluslararası toplumun önemli bir taahhüdünü temsil ediyordu. Kasım 2005'ten itibaren MINAGUA, Guatemala'nın en ücra bölgeleri de dahil olmak üzere 250'den fazla insan hakları gözlemcisi, hukuk uzmanı, yerli uzman ve polisi görevlendirdi. Bu uzmanların varlıkları ve yürüttükleri soruşturma faaliyetleri, halkın dikkatini insan hakları ve ilgili cezasızlık sorunu üzerinde yoğunlaştırarak siyasi şiddetteki düşüş eğilimini

¹³ Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 40.

¹⁴ Jonas, 39.

¹⁵ Mersky, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," 1; Centro de Estudios de Guatemala (CEG), *Case Study on Guatemala: Observations and Reflections on the Negotiation and National Dialogue Process* (Bern: 2017), 14-17.

¹⁶ Armon ve Wilson, *Negotiating Rights*, 38.

güçlendirdi.¹⁷ MINAGUA gözlem raporlarının açıkça altını çizdiği şeylerden biri; Guatemala'da insan haklarının yerleşmesinin önündeki en önemli engel -devletin uzun zamandır iddia ettiği gibi- savaş durumu değil, cezasızlık sorunuydu.¹⁸ Yani devletin bir ateşkes anlaşması imzalanana kadar insan hakları yönünde bir ilerleme sağlamayacağı argümanı anlamlı değildi. MINAGUA'nın Guatemala barış sürecine bir başka katkısı, ülke içindeki kurumları güçlendirmeye ayrıca önem vermesi oldu. Son olarak, gerillanın silahsızlandırılması sürecinde de MINAGUA ana aktördü. MINAGUA'nın oluşturduğu güvenli bölgelerde 2.928 URNG savaşçısı silahsızlandı ve yeni kimlik kartları aldılar, 535.132 silah ve mühimmat MINAGUA'ya teslim edildi.¹⁹ Misyon, görevini tamamladığı 2004 yılına kadar Guatemala'daki insan haklarının durumuna dair 14 rapor yayımladı.

1994'ten itibaren BM'nin arabulucu olarak varlığı, aşağıda sayılan anlaşmaların imzalanmasını mümkün kılan bir itici güç oldu. Ancak MINAGUA'nın görevini tamamladığı 2004 yılına gelindiğinde, esasa ilişkin anlaşmaların pek çok hükmü, başta anayasa reformu, yerli hakları, sosyo-ekonomik ve tarım reformuyla ilgili olanlar olmak üzere, hayata geçirilmemişti.²⁰

● 17 Haziran 1994'te, Silahlı Çatışma Nedeniyle Yerinden Edilen Nüfus Gruplarının Yeniden Yerleşimine İlişkin Anlaşma imzalandı. CEH raporunun daha sonra ortaya koyacağı üzere, çatışmalar yüzünden yaklaşık bir milyon insan ülke içinde yerinden edilmiş, yüz bin kişi de başta komşu ülke Meksika olmak üzere yurtdışına göç etmişti. Adından da anlaşılabilceği gibi bu anlaşma silahlı çatışma neticesinde yerinden edilmiş nüfusun güvenli bir şekilde vatanlarına dönmesini öngörüyordu.

● 23 Haziran 1994'te, Geçmişteki İnsan Hakları İhlallerini ve Şiddet Eylemlerini Açıklığa Kavuşturmak İçin Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma imzalandı. Böylece iki taraf, nihai barış anlaşmalarına kadar tüm iç savaş boyunca olası suçları araştırmaya adanmış bir Aydınlatma Komisyonu oluşturmayı taahhüt etti. Bu anlaşmaya dayanarak Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu (CEH) kuruldu. Bu komisyona herhangi bir yasal yetki verilmedi, bunun yerine bilgi toplaması ve çatışmadan kaynaklanan insan hakları ihlallerini ele almak için tavsiyelerde bulunması bekleniyordu. Bu anlaşmanın önemli boyutlarından biri, hakikat komisyonu kurulmasını, vatandaşların hakikat hakkının açıkça tanınmasının bir gereği olarak görmesiydi. Anlaşma, "Guatemala halkının bu olaylarla ilgili gerçeği eksiksiz olarak bilme hakkına sahip olduğunu, bu olayların açıklığa kavuşturulmasının bu üzücü ve acılı olayların tekrarlanmasını engelleyeceğini ve Guatemala'nın demokratikleşme sürecini güçlendireceğini" söylüyordu.²¹

Türkiye'de hafıza çalışmaları alanında önde gelen kuruluşlardan biri olan Hafıza Merkezi'nin 2013 tarihli raporu, Guatemala Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu'nu (CEH) "çatışmanın altında yatan yapısal nedenlerin, şiddetin zaman içerisinde evrilen niteliğinin ve toplumsal ve kurumsal sonuçların ele alındığı tarihsel ve analitik bir bakış açısı" sunan iyi örnekler arasında saymaktadır.²²

17 "Guatemala MINAGUA Background," UN Peace Keeping, erişim: 10.09.2020. <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/minuguabackgr.html>

18 Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 48.

19 "Guatemala MINAGUA Background."

20 Mersky, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," 2.

21 Murat Çelikhan, der., *Hakikat Komisyonları* (İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları, 2013), 22.

22 Çelikhan, 70.

● 31 Mart 1995'te Yerli Halkların Kimliği ve Hakları Anlaşması imzalandı. Anlaşma, ülkeyi “çok ırklı, çok kültürlü ve çok dilli” ilan eden bir anayasa reformu da dahil olmak üzere geniş kapsamlı değişiklikleri içeriyordu ve nüfusunun %60'a yakını yerli olan bir ülke için dönüm noktası niteliğinde bir başarı olarak kabul edildi. Anlaşma ayrıca, Guatemala'daki sömürü sisteminin temelini ırkçılık ve ayrımcılığın oluşturduğunu kabul etmektedir. Anlaşma, yerli halkların kimliğinin tanınmasını “Guatemala halklarının siyasi, kültürel, ekonomik ve manevi haklarının tanınmasına dayalı bir ulusal birlik” inşasında temel olarak görmektedir.²³ Guatemala'nın organize yerli hareketlerinin taleplerinin anlaşmaya yansıtıldığı söylenemese de anlaşma gelecekteki kazanımların temelini oluşturdu.²⁴

● 6 Mart 1996'da Sosyo-Ekonomik Konular ve Tarımdaki Durum Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ülkenin ekonomik yapısıyla ilgili dört alanı hedef alıyordu: Demokratikleşme ve katılımcı kalkınma, sosyal kalkınma, tarımdaki durum ve kırsal kalkınma, devlet hizmetlerinin modernizasyonu ve mali politika. Bu anlaşmanın görüşmeleri boyunca, CACIF etkili bir lobi yürüterek hükümete doğrudan müdahalelerde bulundu ve bu diğer sosyal örgütlerin eleştirilerine neden oldu. Sonuç olarak, anlaşma yoksulluğu bir sorun olarak kabul etmesine ve hükümet GSYİH'nin yüzdesi olarak vergileri artırma taahhüdünde bulunmasına rağmen, doğrudan bir toprak reformu ve istihdam yaratma programı öngörmüyordu.²⁵ Bu haliyle dahi anlaşma, nihai barış anlaşmasının imzalanmasından sonra en az uygulanabilen anlaşmalardan oldu. Siyasi irade eksikliği ve iş sektörünün ekonomik çıkarları, Sosyo-Ekonomik Anlaşma'nın etkili bir şekilde uygulanmasının önündeki temel engeller olarak ortaya çıktı.²⁶

● 9 Eylül 1996'da Demokratik Bir Toplumda Sivil Alanların Güçlenmesi ve Ordunun Rolü Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın temel amacı, istikrarlı bir demokrasi kurmak ve ülkeyi önceki otoriter askerî yönetim hâkimiyetinden uzaklaştırmaktı. Anlaşma bu doğrultuda askerî vesayetin kalkarak askerî kurumların sivil otoritelere bağlanması ve toplumun demilitarizasyonu gibi başlıkları ele alıyordu. Buna göre, demokratik bir işleyiş içinde yeri olmayan Mobil Askerî Polis (PMA), ordu bankası, ordu televizyonu gibi yapılar ortadan kaldırılırken, Sivil Ulusal Polis (PNC) gibi hesap verebilir kurumlar oluşturuldu.

● 7 Aralık 1996'da Anayasal Reformlar ve Seçim Rejimi Anlaşması imzalandı. Tüm bu anlaşmaların, vazgeçilebilir hükümler değil “devlet yükümlülükleri” olarak yürürlüğe girebilmesi için anayasal değişiklikler gerekiyordu. Anayasada değişiklik yapılmaksızın, hükümet yargı ve orduda gerekli değişiklikleri yapmak için yasal zeminden yoksundu.²⁷ Ne var ki, değişikliklerin yapılması için gerekli anayasa referandumu, referandum oluşturduğu dört paketin de (Ulusun Tanımı ve Sosyal Haklar, Kongre Reformu, Yürütme Reformu ve Yargı Reformu) reddedilmesiyle sonuçlandı.²⁸ Dolayısıyla bu sonuç, Guatemala'da barış sürecinde imzalanan anlaşmaların yükümlülüklerinin yerine getirilmesini bir hayli zorlaştırdı.

²³ CEG, *Case Study on Guatemala*, 16.

²⁴ Jonas, *Of Centaurs and Doves*, 45.

²⁵ Jonas, 51.

²⁶ CEG, 16.

²⁷ Alvarez ve Prado, “Guatemala Feature Study,” 42.

²⁸ Referandumda “hayır” oyunun çoğunlukta çıkmasının nedenleriyle ilgili bkz. CEG, *Case Study on Guatemala*, 20; Alvarez ve Prado, “Guatemala Feature Study,” 42.

Son olarak, 29 Aralık 1996 tarihinde Guatemala'da, hükümetteki Ulusal Terakki Partisi (*Partido de Avanzada Nacional - PAN*) ve URNG arasında Sağlam ve Kalıcı Bir Barış İçin Anlaşma imzalandı. Bu nihai anlaşmayla birlikte, on yıllık süreçte imzalanan anlaşmaların yürürlüğe girme süreci başladı.²⁹

Görüldüğü gibi, Guatemala'da barış süreci on yıl boyunca süren uzun görüşmeler sonucunda imzalanan bir anlaşmalar bütünüdür. Bu anlaşmalar bütünü, ateşkes ve eski savaşıların yeniden hayata katılımı gibi temel noktaları ele alırken bir yandan da bazı kısıtlılıklarına rağmen çatışmanın altında yatan temel nedenleri irdeliyor, insan haklarına önemli vurgular yapıyor ve mağdurların bilme ve tazmin hakkına saygı gösteren maddeler içeriyordu.³⁰ Bu haliyle anlaşmalar; insan hakları, yargı sistemi reformu, yerinden edilmiş nüfus ve yerli halkların hakları, asker ve polis kurumlarının dönüşümü, demokratikleşme, ekonomik dönüşüm ve sosyal adalet gibi konularda somut önlemler, politika önerileri ve denetleme mekanizmaları kuruyordu.

Barış anlaşmasının imzalanmasının ardından Guatemala tam anlamıyla başarıya ulaşmasa da yabana atılamayacak bir geçmişle yüzleşme sürecine girdi. Yüzleşmeye dair en önemli mekanizmalardan biri 1994 anlaşmasıyla kurulan Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu'ydu. CEH, sekiz binden fazla insanı dinledi ve elinizdeki bu rapor boyunca bulgularına değinilen *Guatemala Sessizliğin Mirası*³¹ başlıklı raporunu 1999'da yayınladı. Rapordaki tespitler, daha sonraki yargılamalar ve yüzleşme girişimleri için önemli bir başlangıç noktası olacaktı.

Ross, Guatemala'da hakikat komisyonunun kısmen başarılı bir örnek sayılmasındaki etkili faktörün komisyonun çabalarının, ülke çapında bir geçmişle yüzleşme arzusunun olduğu bağlamda gerçekleşmiş olmasına dikkat çeker.³² Bu bağlamda mutlaka hatırlanması gereken çabalardan bir diğeri, Katolik Kilisesi Başpiskoposluğu İnsan Hakları Bürosu'nun ülke çapında geniş bir tanıklık toplama işine girişerek başlattığı REMHI projesidir.³³

Guatemala'da barış süreci on yıl boyunca süren uzun görüşmeler sonucunda imzalanan bir anlaşmalar bütünüdür. Bu anlaşmalar bütünü, ateşkes ve eski savaşıların yeniden hayata katılımı gibi temel noktaları ele alırken bir yandan da bazı kısıtlılıklarına rağmen çatışmanın altında yatan temel nedenleri irdeliyor, insan haklarına önemli vurgular yapıyor ve mağdurların bilme ve tazmin hakkına saygı gösteren maddeler içeriyordu.

29 Antlaşmaların yürürlüğe girmesi ve karşılaşılan problemler için bkz.: CEG, *Case Study on Guatemala*, 18-25.

30 Mersky, "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," 1.

31 CEH, *Guatemala - Memory of Silence*.

32 Amy Ross, "Truth and Consequences in Guatemala," *GeoJournal* 60 (2004), 77.

33 Democratic Progress Institute, *Legacies of Silence: The Role of Civil Society in Truth-telling, Memory and Reconciliation* (Londra: DPI, 2015).

Geçmişle yüzleşme bahsinde, Guatemala'daki yargılamalardan da bahsetmek önem arz ediyor. İlk olarak, 2001 yılında Monsenyör Juan Gerardi'yi öldürme suçuyla üç ordu mensubu yargılandı ve uzun hapis cezalarına çarptırıldı. Bu mahkeme, Guatemala tarihinde askerî personelin sivil mahkemece yargılandığı ilk örnektir.³⁴ Belki de en önemli yargılama ise 1982-1983 arasındaki soykırımın en doğrudan sorumlusu olan dönemin başkanı General Efraín Ríos Montt'un yargılanmasıydı. Bu, dünyada ilk kez bir devlet başkanının kendi ülkesinin mahkemesinde böyle bir suçtan yargılanması anlamına geliyordu. Montt, 2013 yılında soykırım ve insanlığa karşı suç işlemekten yargılanarak seksen yıl hapis cezası aldı. Ancak Anayasa Mahkemesi bu cezayı bozdu.³⁵ Ağustos 2020'ye gelindiğindeyse dönemin başkanı Alfonso Portillo, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nde bir işkence ve kaybedilme vakasında devlet sorumluluğunu kabul etti.³⁶ Bu, Guatemala devletinin savaştaki insan hakları ihlalleriyle ilgili ilk kez suçunu itiraf etmesi anlamına geliyordu.

Son olarak, barış anlaşmalarını izleyen bir diğer önemli gelişme URNG'nin URNG-MAIZ adıyla 1998'de yasal bir parti şeklini alması ve parlamentoya girmesidir. Marksist bir siyaset yapan parti, Kasım 2003'te yapılan seçimlerde oyların %4,2'sini ve parlamentodaki 158 koltuktan ikisini alabilmiştir. 2019'daki son seçimlerde ise URNG'nin koltuk sayısı üçe çıkmıştır.³⁷ Michael E. Allison URNG'nin seçimlerde başarılı olamayıp marjinal bir parti olarak kalmasında hem içsel hem de dışsal sebeplerin etkili olduğunu belirtir. İçsel sebepler, partinin savaşçı olmayanlardan aldığı desteğin askerî operasyonlar sonrası yitirilmiş olması, bölünmeler ve sivil toplumla politik bir bağ kurulamamış olmasıyken dışsal sebep başkanlık sistemindeki seçim düzeninin karşılarına çıkardığı engellerdir.³⁸

34 David Gonzales, "Guatemalan Court Sentences 3 Soldiers for 1998 Murder of Bishop", *NY Times*, 9 Haziran 2001, erişim 9.10.2020. <https://www.nytimes.com/2001/06/09/world/guatemalan-court-sentences-3-soldiers-for-1998-murder-of-bishop.html>

35 "Eski Guatemala lideri Mott'un mahkûmiyet kararı bozuldu," BBC, erişim 9.10.2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130521-riop_m

36 Inter-American Court of Human Rights, *Case of Molina-Theissen v. Guatemala*, Judgment of May 4, 2004, erişim 9.10.2020. https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_106_ing1.pdf

37 "Republic of Guatemala," ElectionGuide: Democracy Assistance & Elections News, erişim 23.10.2020 <https://www.electionguide.org/elections/id/3153/>

38 Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Michael E. Allison, "The Guatemalan National Revolutionary Unit: the long collapse," *Democratization* 23/6 (2016): 1042-1058.

Sonuç ve Değerlendirme

Bariş çalışmalarının önde gelen ismi Johan Galtung'a göre sadece silahlı çatışmalar değil; toplumsal eşitsizlikler, adalet ve tüm boyutlarıyla şiddet kavramı da barış çalışmalarının içine dahil edilmelidir. Silahların susması anlamına gelen negatif barıştan, kişilerin kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini sağlayan pozitif barışa geçişte insanların kaynaklara erişimini engelleyen tüm şiddet türlerinin ortadan kalkması önemli rol oynar. Bu anlamda, Guatemala'da çatışmanın son bulduğu bağlamı, Galtung'un doğrudan, yapısal ve kültürel şiddet diye nitelediği üç şiddet türü açısından değerlendirdiğimizde karşımıza nasıl bir tablonun çıktığı mühimdir.

Doğrudan şiddet anlamında barış sonrası Guatemala tablosunun pek parlak olduğu söylenemez. Dünya Bankası raportörleri Moser ve McIlwaine, "İç savaşın bitiminden beri Guatemala[nın] çok daha şiddetli bir ülke haline geldiğini" yazarlar.² Inter-American Commission on Human Rights'ın 2015 tarihli Guatemala raporu silahlı çatışmanın bitmesinin şiddetin bitmesi anlamına gelmediğinin altını çizer. Özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren yükselen şiddet, Guatemala'yı Latin Amerika'nın en tehlikeli ülkelerinden biri haline getirmektedir.³ Maya hakları savunucusu ve Nobel Barış Ödülü sahibi Rigoberta Menchú'ya göre bu sonucun arkasındaki en önemli neden "ordunun ve iş dünyasının, barışı URNG'nin demobilizasyonundan ibaret saymaları" idi.⁴ Guatemala'da barış sonrası şiddet ortamının başrolünde çetelerin ve uyuşturucu kaçakçılarının yanı sıra devlet kurumlarının cezasızlıkla mücadelede irade ortaya koyamamaları bulunuyor. Öte yandan bu tabloda sevindirici yanlardan biri, barış anlaşmasının imzalanmasından beri Guatemala'da çatışmaya bağlı ölümün yaşanmamasıdır.⁵

Guatemala'nın bugününe, insanların kaynaklara eşit derecede ulaşımını engelleyen yapısal şiddet açısından baktığımızda da iç açıcı bir durumla karşılaşmıyoruz. Guatemala siyasetini yorumlayanlar, ülkedeki kalkınma sorununun barışın sağlanmasının temelini oluşturduğuna dikkat çekmektedir.⁶ Ülkede işsizlik oranları hâlâ çok yüksek ve bu raporun sosyo-ekonomik göstergeler bölümünde belirtildiği üzere toplumsal eşitsizlik çok ciddi boyuttadır. Her ne kadar barış anlaşmalarında ele alınsa da uygulamada yapısal şiddetin sürmesinin en önemli iki kaynağı olan toprağın adil dağılımı ve cezasızlık sorununa çözüm bulunamamıştır.⁷ Türkçe literatürde, Guatemala Barış Süreci üzerine yegâne örnek olan *Gerillanın Barışı* adlı kitabında Metin Yeğin'in topladığı tanıklıklarda da öne çıkan değerlendirme,⁸ Guatemala'daki yapısal eşitsizliklerin devam ettiğidir: "Benim için barışın anlamı savaşın sona ermesi. Savaşla birlikte yaşamıyoruz ama açlıkla birlikte yaşıyoruz. Barış geldi ama açlıkla birlikte geldi. Köylüler için, yoksullar için imzalandı. Ama bence Guatemala'da ilk anlamıyla barış yok, bir barış var ama açlıkla birlikte var."⁹

1 Johan Galtung, "Violence, Peace and Peace Research," *Journal of Peace and Research*, 6/3 (1969): 167-191.

2 Caroline O. N. Moser ve Catherine McIlwaine, *Violence in a Post-conflict Context: Urban Poor Conceptions from Guatemala*, (Washington D.C: The World Bank), 13.

3 IACHR, *Country Report Guatemala*, 63.

4 CEG, *Case Study on Guatemala*, 26-27.

5 CEG, 31.

6 Paris, *At War's End: Building Peace after Conflict*, 132.

7 Linda Green, *Fear as a Way of Life: Mayan Widows in Rural Guatemala* (New York: Colombia University Press, 1999).

8 Yeğin, *Gerillanın Barışı*, 124, 133, 143, 171, 193.

9 Yeğin, *Gerillanın Barışı*, 193.

Preti, yerli halklara karşı ayrımcılığın devam etmesi ve savaşın mirasının halihazırdaki şiddeti meşrulaştırmakta ileri sürülmesini ise kültürel şiddetin bir ögesi olarak yorumlamaktadır. Kültürel şiddetin derininde yatan neden olarak ise Guatemala'da geçiş sürecini ağırlıkla iki elit grubun, iş dünyasının ve ordunun çıkarlarının domine etmesi gösterilmektedir. Bu noktada, özellikle kadınların ve yerli halkın temsilindeki sorunlar göze çarpmaktadır.¹⁰ Nitekim müzakerelere ve geçiş sürecine ilişkin en önemli eleştiri, tarafların yalnızca hükümet ve gerillalardan oluşması, bir aktör olarak yerli halkların temsilinin düşük olmasıydı.¹¹

Yukarıda aktarıldığı gibi, Guatemala'da barış sürecinin eksik bıraktıkları olsa da iyi bir örnek olarak sayılabileceği noktalar da bulunuyor. Her şeyden önce, bu raporun giriş kısmında da altı çizildiği üzere Guatemala örneği bize, soykırıma kadar varan bir şiddetin yaşandığı ve on yıllar süren bir savaşın sonrasında bile müzakerelerin mümkün olduğunu göstermiş, böyle bir ümidi diğer çatışma deneyimleri için de mümkün kılmıştır. Bir başka önemli nokta ise, tarafların, barışın bir süreç olduğunun farkında olması, müzakerelerin çatışmalarla kesildiği dönemler olsa bile yeniden çözüm masasına oturmalarıdır. Zaman zaman aksasa da sonunda hep masaya dönülen müzakereler nihai barışı önceleyen toplam 13 anlaşma ve 300'den fazla taahhütten oluşuyordu. Yani Guatemala deneyimi bize barışın bir süreç olduğunu ve uzun yıllar sürecektir bir sorumluluk ile bağlılık gerektirdiğini göstermektedir. Devletin çatışma döneminin önemli kısmı boyunca aldığı "müzakerelerin başlaması için gerillanın silah bırakması" pozisyonunu uluslararası aktörlerin de etkisiyle devam ettirmemesi ve silahsızlanmayı barış sürecinin içine yaymayı kabul etmesi de bir diğer olumlu adım olarak nitelenebilir.

Guatemala Çalışmaları Merkezi (CEG), barış anlaşmasının geniş kapsamlı olmasının onun hem zayıf hem de güçlü yanı olduğunu yazar.¹² Güçlüdür, zira ülkenin yapısal problemlerini kapsamaktadır. Hatırlanacağı üzere, barış anlaşmaları, yerli halkın kimliğinin tanınması, sosyal adalet ve ekonomik iyileşmenin sağlanması, bu amaçla vergilerin artırılması; insan haklarının güvence altına alınması, savaş boyunca yaşanan insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarılması, mültecilerin geri dönmesinin sağlanması, ordunun küçültülmesi ve paramiliter yapıların ortadan kaldırması gibi konuları kapsamaktadır. Nihai barış anlaşmasının yalnızca kapsamlı olmayıp net maddelerden oluşması da literatürde iyi bir örnek sayılmasının nedenidir. CEG'in bu kapsamlılığı zayıf bir yan olarak saymasının nedeni ise, anlaşmaların uygulanmasının birçok iç ve dış faktörün bir arada olmasına bağlı olduğunu es geçerek bu problemlere kısa vadede çözüm bulunabileceği yanılsamasını yaratmasıdır. Bu noktada unutulmamalıdır ki, Guatemala gibi yüzyıllarca sömürü altında yaşamış, kökenleri derinlerde yatan sorunlara sahip bir vakanın otuz yılda çözülmesini beklemek gerçekçi değildir.

Kısıtlı başarılarla ulaşılmış olsa da bir başlangıç olarak yüzleşme girişimlerinin varlığı da Guatemala'da süreci örnek kılacak faktörlerden biridir. Ordunun siyasetteki ağırlığının devam etmesine ve demokrasiye tam anlamda bir geçiş sağlanamamasına rağmen, REHMI'nin *Bir Daha Asla* raporu ile CEH'in *Guatemala Sessizliğin Mirası* raporlarının, savaş sırasında işlenen suçların

10 Preti, Alessandro. "Guatemala: Violence in Peacetime- A Critical Analysis of the Armed Conflict and the Peace Process," *Disasters* 26/2 (2002): 111-112.

11 Paige Arthur, "How 'Transitions' Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice," *Human Rights Quarterly*, 31/2 (2009), 212'den aktaran Damla Kuru, "A Political Approach To Transitional Justice: Truth-seeking Mechanisms in South Africa And Guatemala" (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2020).

12 CEG, *Case Study on Guatemala*, 29.

çok önemli bir kısmının devletin sorumluluğunda olduğu tespitini yapabilmesi bu yüzleşme girişimleri açısından cesur birer adımdır. Ancak özellikle CEH Komisyonu'na gelen birtakım eleştiriler olduğu da unutulmamalıdır. Bunlardan en önemlisi komisyona verilen ifadelerin "isimsiz" olması şartının, komisyonun soruşturma yetkinliğine halel getirdiği, onu dar ve muğlak bir alanda hareket etmeye zorladığıydı. Eleştirmenler, komisyonun suçluları isimlendirme ve cezalandırma yetkisine sahip olmamasının mağdurlar için tazmin yolunun kapanması anlamına geldiğini söylemektedirler.¹³

Guatemala'da barış süreci uluslararası, bölgesel ve ulusal aktörlerin bir arada yürüttüğü bir süreç olarak yaşanmıştır. Bu noktada BM'nin resmî gözlemci statüsüyle görüşmelere dahil olduğu 1994 yılından itibaren müzakerelerin ivme kazanmış olması ve taraflar arasında art arda barış anlaşmalarının imzalanması, müzakere süreçlerinde BM'nin rolüne dair pozitif bir çıkarım yapmamıza imkân verir. Ancak ulusal aktörlerin ve özellikle sivil toplumun etkisinin de altını çizmek şarttır. Bu noktada, CNR ve ASC gibi yapılar sayesinde müzakerelere sivil toplumun etkisinin içkin kılınması da barış sürecinin önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkıyor. Ancak burada sivil toplum dendiğinde, heterojen bir aktörler toplumu anlamamız gerektiğini hatırlamak önemlidir. Nitekim ülkede hâlâ önemli bir sorun olan toprakların dağılımı meselesinin barış görüşmeleri içerisinde çözülememesinin nedenleri arasında ülkedeki iş insanlarının yürüttüğü lobinin payına daha önce değinilmiştir.

Müzakereler bittikten sonra ordunun küçültülmeye devam etmesi, askerlerin sivil mahkemelerde yargılanması, sonradan yüksek mahkemeler tarafından bozulmuş olsa da kimi üst düzey yetkililerin savaşta işledikleri suçlardan ağır cezalar alması, müzakerelerin sürmesinde BM gibi arabulucu kurumların tanınması, URNG'nin devamı olan politik partinin kısıtlı destekle de olsa parlamentoda yer bulması, fiziki işkence yanında psikolojik işkenceye karşı da tazmine gidilmesi, ülkedeki toplumsal mücadelede kadın hareketinin rolü gibi unsurlar da başka bağlamlar için örnek teşkil etmektedir.

Son olarak, Guatemala deneyiminin Türkiye'de Kürt meselesi ve çözümüne ilişkin neler söyleyebileceğinin üzerinde durmak gerekiyor. Türkiye'nin Kürt kimliğini merkeze alan siyasal taleplere ve çatışma deneyimine dair çokça tekrar edilen yargılardan biri, bu mesele/çatışmanın kendine özgü, başka hiçbir örneğe benzemeyen dinamikleri olduğudur. Bu özgünlüğün tanınması her ne kadar sorunların çözümünde elzem olsa da kimi zaman bu vurgu, Kürt meselesinin dünyadaki birçok etnik çatışma, savaş ve sistematik hak ihlali örneklerine benzer dinamikler taşıdığının ve dolayısıyla buralardaki çatışma çözümü yollarının Kürt meselesinin çözümüne örnek teşkil edebileceği gerçeğinin üstünün kapanmasına da hizmet eder.

Bu bağlamda, Guatemala'da özellikle 1981-1983 arası işlenen suçlarla nasıl bir hesaplaşma sürecine girildiği, ne gibi tazminlerde bulunulduğu ve neyin eksik kaldığını incelemek Türkiye örneği için ayrıca elzem. Zira Guatemala'da bu yıllar arasında gerçekleşen toprağı temizleme operasyonları, Türkiye'de özellikle 1993 sonrasında uygulanmaya başlanan Alan Hâkimiyeti stratejisi ile sivil nüfusun gerilla destekçisi olarak görülmesi, köylerin boşaltılması, arazi ve ormanların yakılması, sivillerden devşirilen paramiliter güçlerin devreye sokulması gibi özellikler bakımından oldukça benzerdir. Raporda ele alınan sivil devriyeler kurumunun 1996'daki barış

¹³ Ross, "Truth and Consequences in Guatemala", 74; Audrey Chapman ve Patrick Ball, "The truth of truth commissions: comparative lessons from Haiti, South Africa, and Guatemala," *Human Rights Quarterly*, 23/1 (2001), 13.

anlaşmasıyla kaldırılması ve ardından yaşanan sorunlar da Türkiye'deki tartışmalı koruculuk kurumu için önemli bir örnek teşkil ediyor.¹⁴

Bir diğer önemli örneğe yerinden edilmişlerin geri dönüşüne dair bir anlaşma yapılmış olmasıdır. Guatemala'da da tıpkı Türkiye'de olduğu gibi ülke dışına iltica edenler olduğu kadar toprağı temizleme operasyonları çerçevesinde yerinden edilmiş bir milyondan fazla insan bulunuyordu. 1994'te imzalanan anlaşmayla başta komşu ülke Meksika'dakiler olmak üzere mültecilerin geri dönüşü sağlanmaya çalışıldı. 1997'ye kadar 18 bin civarında insanın Guatemala'ya geri döndüğü tahmin ediliyor. Öte yandan, süregiden ırkçılık ve ekonomik eşitsizlik geri dönüşlerin "başarılı" sayılmasının önünde engel olmaya devam ediyordu. Geri dönenlerin, daha önce bahsedilen model köylerde "yiyecek karşılığı iş" modeliyle ikamet etmeye zorlanması da başka bir sorunu oluşturuyordu.¹⁵

Türkiye'de çatışma çözümünden yana olan sivil aktörler ve barış aktivistleri için Guatemala'daki çatışma çözümünün örnek alınabilecek bir diğer yanı, sürecin geniş toplumsal katılımı ile işlemiş olmasıdır. Bu raporun sivil aktörler bölümünde belirtildiği gibi, Guatemala'da barış süreci hem CNR ve ASC gibi kurumsal yapılar hem de kadın hareketi, yerli hareketi, Katolik kilisesi gibi aktörlerin sürece dahilî üzerinden işlemiştir. Bu noktada, Guatemala'da devletin çeşitli komisyonları tanımak, temsilci göndermek noktasında uzlaşmacı olmadığı, gerçeğin açığa çıkarılması konusunda ayak dirediği ama sivil toplumun direnciyle birçok adım atmaya mecbur kaldığı unutulmamalıdır.

Her çatışmanın kendine özgü dinamikleri ve her ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel özellikleri farklı olsa da farklı müzakere süreçleri eksik bıraktıkları ve iyi yanlarıyla dünyadaki başka müzakere süreçleri için nirengi noktaları oluşturabilir. Guatemala'daki otuz altı yıllık çatışma ve onu izleyen müzakere sürecini aktarmaya çalışan bu raporu, dünyadaki başka örnekler gibi zikzaklarla dolu Guatemala çatışma çözümü sürecinin Türkiye'de rafa kalkmış olan barış sürecine ilişkin yeni ümitler beslemeye imkân vermesini umarak bitiriyorum.

¹⁴ Koruculuk sistemini kapsamlı bir şekilde ele alan bir değerlendirme için bkz. Şemsa Özar, Nesrin Uçarlar ve Osman Aytaç, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Paramiliter BirYapılanma Köy Koruculuğu Sistemi*, (Diyarbakır: DİSA), 2013.

¹⁵ Lisa El North ve Allan B. Simmons, der., *Journeys of Fear: Refugee Return and National Transformation in Guatemala* (Canada: McGill-Queen's University Press, 1999), 4, 6, 20.

Kaynakça

“Guatemala MINAGUA Background.” Erişim 10.10.2020 <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/minuguabackgr.html>.

Afflitto, Frank M. ve Paul Jesilow. *The Quiet Revolutionaries: Seeking Justice in Guatemala*. Austin: University of Texas Press, 2007.

Aguilera Peralta, Gabriel. “Terror and violence as weapons of counterinsurgency in Guatemala.” *Latin American Perspectives* 7 (İlkbahar ve Yaz 1980): 91-113.

Allison, Michael. “Opportunity Lost: The Guatemalan National Revolutionary Unit (URNG).” *Conflict Transformation and Peacebuilding: Moving from Violence to Sustainable Peace* içinde. Der. Bruce W. Drayton ve Louis Kreisberg, 188-203. Londra: Routledge, 2009.

“The Guatemalan National Revolutionary unit: the long collapse”. *Democratization* 23/6 (2016): 1042-1058.

Alvarez, Enrique ve Tania Palencia Prado. “Guatemala Feature Study.” *Conciliation Resources Accord* 13 (2002): 37-54.

Amnesty International. “Why Does Guatemala have One of the Highest Rates of Femicide in the World.” Erişim 05.10.2020.

<https://www.amnestyusa.org/why-does-guatemala-have-one-of-the-highest-rates-of-femicide-in-the-world/>

Amnesty International. “The Human Rights Year in Guatemala: A Calendar of Abuses, 1978.” Erişim 25.09.2020. <https://www.amnesty.org/download/Documents/204000/amr340521979en.pdf>

Anderson, Kenneth ve Jean-Marie Simon. “Permanent Counterinsurgency in Guatemala.” *Telos* 73 (Sonbahar 1987): 9-46.

Armon, Jeremy ve Richard Wilson (Der.). *Negotiating Rights: The Guatemalan Peace Process*. Londra, Conciliation Resources, 1997.

Baldwin, Maria T. *Amnesty International and U.S. Foreign Policy: Human Rights Campaigns in Guatemala, United States, and China*. El Paso, TX: LFB Scholarly Publishing LLC, 2009.

Ball, Patrick, Paul Kobrack ve Herbert F. Spirer. *State Violence in Guatemala, 1960-1996: A Quantitative Reflection*. New York: AAAS, 1999.

BBC. “Eski Guatemala lideri Mott’un mahkûmiyet kararı bozuldu.” Erişim 09.10.2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130521_riop_m

Berberce Derneği. “Monsenyör Juan Gerardi Hafıza Merkezi.” Erişim 10.10.2020 <https://hatirla.berberce.org.tr/map/monsenyor-juan-gerardi-hafiza-merkezi/>

Bodenheimer, Rebecca. "The Guatemalan Civil War: History and Impact", *ThoughtCo*, 22 Mart 2020. Erişim 09.08.2020.

<https://www.thoughtco.com/guatemalan-civil-war-history-and-impact-4800364>

Boon, Logan. "Guatemala: Guerrillas, Genocide, and Peace." Mart 2011. Erişim 15.8.2020. <https://www.beyondintractability.org/library/guatemala-guerrillas-genocide-and-peace>

Booth, John A., C. J. Wade ve T.W. Walker. *Understanding Central America: Global Forces, Rebellion, and Change*. Boulder, CO: Westview Press, 2015.

Brett, Roddy. *The Origins and Dynamics of Genocide: Political Violence in Guatemala*. Londra: Palgrave Macmillan, 2016.

Britannica. "Guatemala." Erişim 5.10.2020. <https://www.britannica.com/place/Guatemala/Climate#ref40925>

Centro de Estudios de Guatemala (CEG). *Case Study on Guatemala: Observations and Reflections on the Negotiation and National Dialogue Process*. Bern: 2017.

Chang, Patty vd. "Guatemala". *Women Leading Peace*. Georgetown Institute for Women, Peace and Security, 2015: 51-70.

Chapman, Audrey ve Patrick Ball. "The truth of truth commissions: comparative lessons from Haiti, South Africa, and Guatemala." *Human Rights Quarterly* 23/1 (2001): 1-43.

Commission for Historical Clarification (CEH). *Guatemala – Memory of Silence: Report of the Commission for Historical Clarification: Conclusions and Recommendations*. 1999. Erişim 01.07.2020 <https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/01/CEHreport-english.pdf>

Çelikkan, Murat (Der.), *Hakikat Komisyonları*. İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları, 2013.

Davis, Shelton H. "Sowing the Seeds of Violence," *Harvest of Violence: The Mayan Indians and the Guatemalan Crisis* içinde. Der. Robert M. Carmack, 12-29. Norman: University of Oklahoma Press, 1988.

Democratic Progress Institute. *Legacies of Silence: The Role of Civil Society in Truth-telling, Memory and Reconciliation*. Londra: DPI, Mayıs 2015.

Dosal, Paul J. *Power in Transition: The Rise of Guatemala's Industrial Oligarchy, 1871–1994*. Westport, CT: Praeger, 1995

El North, Lisa ve Allan B. Simmons (Der.). *Journeys of Fear: Refugee Return and National Transformation in Guatemala*. Canada: McGill-Queen's University Press, 1999.

Galtung, Johan. "Violence, Peace and Peace Research." *Journal of Peace and Research*, 6/3 (1969): 167-191.

Gibbons, Judith L. ve Brien K. Ashdown. "Ethnic Identification, Attitudes, and Group Relations in Guatemala", *Psychology* (Ocak 2010): 116-127.

Gonzales, David. "Guatemalan Court Sentences 3 Soldiers for 1998 Murder of Bishop." *NY Times*, 9.6.2001. Erişim 9.10.2020.

<https://www.nytimes.com/2001/06/09/world/guatemalan-court-sentences-3-soldiers-for-1998-murder-of-bishop.html>.

Green, Linda. *Fear as a Way of Life: Mayan Widows in Rural Guatemala*. New York: Colombia University Press, 1999.

Holiday, David. "Guatemala's Long Road to Peace." *Current History* (Şubat 1997): 68-74.

Inter-American Commission on Human Rights (IACHR). *Situation of Human Rights in Guatemala: Diversity, Inequality and Exclusion*. 2015.

Inter-American Court of Human Rights. *Case of Molina-Theissen v. Guatemala Judgment of May 4, 2004*. Erişim 9.10.2020 https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_106_ing1.pdf

Jonas, Susanne. *The Battle for Guatemala: Rebels, Death Squads, and U.S. Power*. Westview Press, 1991.

"Dangerous Liaisons: The US in Guatemala". *Foreign Policy* 103 (Yaz 1996): 144-160.

Of Centaurs and Doves: Guatemala's Peace Process. New York: Routledge, 2000.

Kalyvas, Stathis. "Civil War." *Handbook of Political Science* içinde. Der. Carles Boix, Susan Stokes. New York: Oxford University Press, 2007.

"Collaboration in Comparative Perspective." *European Review of History* 15/2 (Nisan 2008): 109-111.

The Logic of Violence in Civil War. New York: Cambridge University Press, 2006.

Kobrak, Paul. "The Long War in Colotenango: Guerrillas, Army, and Civil Patrols." *War by Other Means* içinde. Der. Carlota McAllister ve Diane M. Nelson, 218-240. Durham ve Londra: Duke University Press, 2013.

Krznicar, Roman. "Civil and Uncivil Actors in the Guatemalan Peace Process." *Bulletin of Latin American Research* 18/1 (1999): 1-16.

Kubota, Yuichi. "Explaining State Violence in the Guatemalan Civil War: Rebel Threat and Counterinsurgency." *Latin American Politics and Society* 59 (2017): 48-71.

Kurtenbach, Sabine. "Guatemala: A Dependent and Fragmented Civil Society." *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment* içinde. Der. Thania Paffenholz, 79-104. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2010.

Kuru, Damla. "A Political Approach to Transitional Justice: Truth-seeking Mechanisms in South Africa And Guatemala." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2020.

Lovell, W. George. *A Beauty That Hurts*. Austin: University of Texas Press, 2010.

Lunsford, Sharon. "Guatemala: 1974-1994." *Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II, Vol. I* içinde. Der. Derouen, Karl ve Heo, 385-402. U. Oxford: ABC-CLIO Inc., 2007.

Mann, Michael. "The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results." *European Journal of Sociology*, 25/2 (1984): 185-213.

Manz, Beatriz. *Refugees of a Hidden War: The Aftermath of Counterinsurgency in Guatemala*. Albany: State University of New York Press, 1988.

May, Rachel A. *Terror in the Countryside*. Athens: Ohio University, 2001.

McClintock, Michael. *The American Connection. Vol. 2: State Terror and Popular Resistance in Guatemala*. Londra: Zed Books, 1985.

Mersky, Marcie. "Human Rights in Negotiating Peace Agreements: Guatemala," *The International Council on Human Rights Policy* (2005).

Moser, Caroline O.N. ve Catherine McIlwaine. *Violence in a Post-conflict Context: Urban Poor Conceptions from Guatemala*. Washington D.C.: The World Bank, 2001.

Özar, Şemsa, Nesrin Uçarlar ve Osman Aytaç. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Paramiliter Bir Yapılanma Köy Koruculuğu Sistemi*. Diyarbakır: DİSA, 2013.

Paul, Christopher, Colin P. Clarke, Beth Grill, Molly Dunigan. "Guatemala." *Paths to Victory: Detailed Insurgency Case Studies* içinde. California: Rand Cooperation, 2013.

Ponce, Mario M. Hernandez. *Insurgency and Counterinsurgency in Guatemala*. Carlisle, Pa.: U.S. Army War College, 1991.

Preti, Alessandro. "Guatemala: Violence in Peacetime-A Critical Analysis of the Armed Conflict and the Peace Process." *Disasters* 26/2 (2002): 99-119.

Reynolds, Louisa. "Femicide courts in Guatemala: a ray of hope", *Equal Times*, 12.05.2014. Erişim 05.10.2020.

<https://www.equaltimes.org/femicide-courts-in-guatemala-a-ray#.X576dFgzblU>

Paris, Roland. *At War's End Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge Press, 2004.

Recuperación De La Memoria Histórica. Guatemala Nunca Más. Erişim 01.11.2020. [http://www.odhag.org.gt/pdf/Guatemala%20Nunca%20Mas%20\(resumen\).pdf](http://www.odhag.org.gt/pdf/Guatemala%20Nunca%20Mas%20(resumen).pdf).

Ross, Amy. "Truth and Consequences in Guatemala." *GeoJournal* 60 (2004): 73-79.

Schlesinger, Stephen ve Stephen Kinzer. "Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala." *Neighboring Adversaries: Readings in U.S.-Latin American Relations* içinde. Der. LaRosa, M. ve F. O. Mora, 149-158. Lanham: Rowman & Littlefield, 2007.

Seligson, Mitchell A. "Democracy on Ice: The Multiple Challenges of Guatemala's Peace Process." *The Third Wave Democratization in Latin America: Advances and Setbacks* içinde. Der. Hagopian, F. ve S. P. Mainwaring, 202-231. New York: Cambridge University Press, 2005.

Shelton H. Davis. "Sowing the Seeds of Violence," *Harvest of Violence: The Mayan-Indians and the Guatemalan Crisis* içinde. Der. Robert M. Carmack. Norman: University of Oklahoma Press, 1988.

Smith, Carol A. "The Militarization of Civil Society in Guatemala: Economic Reorganization as a Continuation of War." *Latin American Perspectives* 17/4 (Ekim 1990): 8-41.

Stoll, David. *Between Two Armies in the Ixil Towns of Guatemala*. New York: Columbia University Press. 1993.

"Guatemala," *Encyclopedia of Genocide and Crimes against Humanity* içinde. Der. Shelton, D. L., 419-422. New York, NY: Thomson Gale, 2005.

Totten, Samuel ve W. Parsons (Der.). *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. New York, NY: Routledge, 2009.

UNDP. "Inequalities in Human Development in the 21st Century, Briefing note for countries on the 2019 Human Development Report – Guatemala." Erişim 5.10.2020.

http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/GTM.pdf

UNDP. "Human Development Reports, Guatemala." Erişim 5.10.2020. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/GTM>

United Nations Population Fund. “World Population Dashboard Guatemala.” Erişim 5.10.2020. <https://www.unfpa.org/data/world-population/GT>

Valentino, Benjamin A. *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in The 20th Century*. Cornell: Cornell University Press, 2004.

Weld, Kirsten. “Guatemala’nın Arşiv Savaşları: Belgeleme, Mobilizasyon, Adalet.” *Çatışmayı Kaydetmek: Arşivler, İnsan Hakları ve Toplumsal Mücadele* içinde. Der. Duygu Doğan ve Sidar Bayram, 32-59. İstanbul: DEMOS Yayınları, 2018.

Ybarra, Megan. “Taming the jungle, saving the Maya Forest: sedimented counterinsurgency practices in contemporary Guatemalan conservation.” *The Journal of Peasant Studies* 39/2 (Nisan 2012): 479-502.

Yeğin, Metin. *Gerillanın Barışı Guatemala-Meksika-El Salvador Barış ve Ateşkes Süreci*. İstanbul: Öteki Yayınevi, 2015.

İlgililer İçin Temel Kaynak Önerileri

Afflitto, Frank M. ve Paul Jesilow. *The Quiet Revolutionaries: Seeking Justice in Guatemala*. Austin: University of Texas Press, 2007.

Ball, Patrick, Paul Kobrack ve Herbert F. Spirer. *State Violence in Guatemala, 1960-1996: A Quantitative Reflection*. New York: AAAS, 1999.

Commission for Historical Clarification (CEH). *Guatemala – Memory of Silence: Report of the Commission for Historical Clarification: Conclusions and Recommendations*. 1999. Erişim 01.07.2020 <https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/01/CEHreport-english.pdf>

Jonas, Susanne. *Of Centaurs and Doves: Guatemala's Peace Process*. New York: Routledge, 2000

Stoll, David. "Guatemala." *Encyclopedia of Genocide and Crimes against Humanity* içinde. Der. Shelton, D. L., 419-422. New York, NY: Thomson Gale, 2005.

Yeğin, Metin. *Gerillanın Barışı Guatemala-Meksika-El Salvador Barış ve Ateşkes Süreci*. İstanbul: Öteki Yayınevi, 2015.

Film ve Belgeseller

Yön. Jayro Bustamante. *La Llorona*. 2019. <https://www.imdb.com/title/tt10767168/>

Yön. Cezar Diaz. *Our Mothers*. 2019. <https://www.imdb.com/title/tt9206516/>

Kronoloji

- 1523 Guatemala, İspanyol kolonisi haline gelir.
- 1821 Guatemala, İspanya'dan bağımsızlığını kazanır. Kosta Rika, El Salvador, Honduras ve Nikaragua'yla birlikte Birleşik Orta Amerika Vilayetleri'nden biri haline gelir.
- 1839 Guatemala tam bağımsızlığını elde eder.
- 1839- 1944 Guatemala modernleşme hareketlerini yürüten bir dizi diktatör tarafından yönetilir.
- 1944 "Guatemala ilkbaharı"nı başlatacak olan Juan José Arévalo iktidara gelir. Bir dizi demokratik ve sosyal güvenlik reformunu yürürlüğe sokar.
- 1951 Arévalo'nun reformlarını devam ettiren Albay Jacobo Arbenz Guzmán başkanlığa gelir. Hükümetinde Guatemala İşçi Partisi üyelerine yer verir ve bir toprak reformu yasası çıkarmaya çalışır. Toprak reformu özellikle bir ABD şirketi olan United Fruit Company'nin çıkarlarına zarar vermektedir.
- 1954 Seçim yoluyla iktidara gelmiş olan Albay Jacobo Arbenz Guzmán hükümeti, ABD destekli Albay Carlos Castillo Armas tarafından devrilir. Armas'ın askerleri CIA tarafından silahlandırılmış ve eğitilmiştir.
- 1960, 13 Kasım Solcu alt düzey subaylar başarısız bir darbe girişiminde bulunurlar. Bu girişimi gerçekleştiren subayların başlattığı gerilla faaliyetleri, 1996'ya kadar sürecek Guatemala İç Savaşı'nın başlangıcı kabul edilir.
- 1962 FAR kurulur.
- 1966 İlk sivil başkan olarak César Méndez seçilir.
- 1966 Ölüm mangaları örgütlenmiş olarak ortaya çıkar.
- 1968 Ordu Zacapa bölgesini bombalar.
- 1968 Gerillalar ABD büyükelçisine suikast düzenler.
- 1960'lar Ordu ve paramiliter güçler iktidar karşıtı olan her türlü hareketi ve muhalifleri bastırmaya çalışır. Ölüm mangaları sendika başkanlarına, öğrencilere, üniversite hocalarına, muhaliflere suikastlar düzenler. Sistematik işkence ve şiddet yaygınlaşır.
- 1970 Sivil yönetim sona erer, ordu destekli Carlos Arena başkan seçilir.

- 1972 EGP ve ORPA ilk eylemlerinde bulunurlar.
- 1976 27 bin insanın öldüğü, bir milyondan fazla kişinin evsiz kaldığı deprem meydana gelir.
- 1978 URNG'yi oluşturacak dört örgütten biri olan Yoksulların Gerilla Ordusu (EGP) kurulur.
- 1979 PGT-NDN, PGT'den ayrılır.
- 1980, 31 Ocak Maya köylüler meydana gelen katliamları protesto etmek ve seslerini duyurabilmek için İspanyol Elçiliği'ni basar, içeridekileri rehin alırlar. Güvenlik güçleri elçiliğin dışarıyla bütün temasını keser, köylülerin isteklerini kabul etmez. Çıkan yangında 36 kişi ölür. İspanya, Guatemala'yla ilişkilerini keser.
- 1981 Guatemala devleti, yerli halktan zorla devşirdiği Sivil Öz Savunma Devriyeleri'ni (PAC) kurar.
- 1982, Şubat Dört gerilla örgütü, URNG adı altında birleşir.
- 1982, Mart General Efraín Ríos Montt darbeyle başa gelir. İktidarda kaldığı 18 ay boyunca yürüttüğü toprağı temizleme operasyonlarında 400'den fazla köy haritadan silinir. İsyancılara yardımcı olmakla suçladığı Mayalara karşı soykırım işlenir. Ríos Montt 2013'te soykırım suçuyla hüküm giyse de Yüksek Mahkeme aldığı cezayı bozar.
- 1982, 18 Temmuz Plan de Sánchez katliamı gerçekleşir. Ordu ve paramiliter güçler 268 kişiyi öldürür.
- 1983 Devlet zorla yerleştirmelerle kırsal alanı militerleştiren model köyleri kurar.
- 1985 Sivil yönetime dönüş sağlanır. Hristiyan Demokrat Parti seçimleri kazanır.
- 1986 Yeni anayasa kabul edilir.
- 1986, Ocak Başkan Victores, 1982'den beri işlenmiş siyasi suçlar için af ilan eder.
- 1987, Ağustos Beş Orta Amerika ülkesi ülke içi muhalefetleriyle masaya oturmalarını teşvik eden Esquipulas II anlaşmasını imzalar.
- 1987 Guatemala barış görüşmelerini sivil toplumun etkisine açan Ulusal Uzlaşım Komisyonu (CNR) kurulur.

- 1988 URNG ile CNR Kosta Rika'da görüşür.
- 1990, Ocak Hükümet, silah bırakma şartı aramaksızın URNG ile görüşmelere başlayabileceğini duyurur. Rodolfo Quezada Toruño uzlaştırıcı olarak atanır. BM de gözlemci statüsüyle görüşmelere katılır.
- 1990, Mart CNR ile URNG arasında Oslo Anlaşması imzalanır.
- 1990, Mart Devletle URNG arasındaki barış anlaşmalarından ilki, Barış Arayışı İçin Temel Anlaşma imzalanır.
- 1992 Yerli halkları için mücadele eden Rigoberta Menchú, Nobel Barış Ödülü'nü alır.
- 1993, Ocak-Mart Uzlaştırıcı Toruño görüşmelerin çıkmaza girdiğini ve durduğunu duyurur.
- 1994, Ocak Avrupa ülkeleri, ABD ve özellikle Meksika'nın teşvikiyle hükümet ve URNG arasındaki görüşmeler yeniden başlar.
- 1994 Hükümetle URNG görüşmelerine tavsiye kararlar verecek olan Sivil Toplum Meclisi (ASC) kurulur.
- 1994, 17 Haziran Silahlı Çatışma Nedeniyle Yerinden Edilen Nüfus Gruplarının Yeniden Yerleşimine İlişkin Anlaşma imzalanır.
- 1994, 23 Haziran Geçmişteki İnsan Hakları İhlallerini ve Şiddet Eylemlerini Açıklığa Kavuşturmak İçin Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma imzalanır. BM Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu kurulur.
- 1994, Kasım BM Guatemala Misyonu (MINAGUA) resmî olarak göreve başlar.
- 1995, 31 Mart Yerli Halkların Kimliği ve Hakları Anlaşması imzalanır.
- 1996, 6 Mart Sosyo-Ekonomik Konular ve Tarımdaki Durum Anlaşması imzalanır.
- 1996, 9 Eylül Demokratik Bir Toplumda Sivil Alanların Güçlenmesi ve Ordunun Rolü Anlaşması imzalanır.
- 1996, 7 Aralık Anayasal Reformlar ve Seçim Rejimi Anlaşması imzalanır.
- 1996, 29 Aralık URNG ve PAZ arasında Kalıcı ve Sağlam Bir Barış İçin Nihai Anlaşma imzalanır.

- 1998, Nisan Guatemala Başpiskoposluğu İnsan Hakları Bürosu, 36 yıllık iç savaşın insan hakları bilançosunu çıkaran ve altı binden fazla insanla yapılmış mülakata dayanan Bir Daha Asla (*Nunca Mas*) raporunu yayınlar. Rapor, savaş boyunca yaşanmış 55 bin hak ihlalinin en az %85'inin devlet güçleri tarafından işlendiğini tespit eder. Raporun yayınlanmasından iki gün sonra projenin başındaki Rahip Juan José Gerardi evinin garajında dövülerek öldürülür.
- 1999 1994'teki anlaşmayla kurulmuş ve BM destekli Tarihi Açıklığa Kavuşturma Komisyonu, Guatemala Sessizliğin Mirası raporunu yayınlar. Komisyon, belgelenen tüm insan hakları ihlallerinin %93'ünden fazlasının Guatemala'nın askerî hükümetlerinin sorumlu olduğuna ve Mayaların soykırma uğradığına hükmeder.
- 1999, Mart ABD Başkanı Bill Clinton, ülkesinin geçmişte soykırım, katliam ve insan hakları ihlallerinden sorumlu Guatemala güçlerine destek olmasını "hata" olarak niteler ve Guatemala halkından özür diler.
- 2000, Ağustos Başkan Alfonso Portillo, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nde bir kaybedilme vakasında devlet sorumluluğunu kabul eder. Bu, Guatemala devletinin savaştaki insan hakları ihlalleriyle ilgili ilk kez suçunu itiraf etmesi anlamına gelir.
- 2005, Mart İçişleri Bakanlığı, CEH raporunda ele alınan insan hakları savunucularına karşı işlenen suçları soruşturmak için bir İnsan Hakları Savcılık birimi kurar.
- 2009, Eylül İlk kez bir paramiliter örgüt üyesi (Felipe Cusanero) Guatemala İç Savaşı'nda kaybedilenlerle ilgili olarak yargılanır.
- 2013, Mayıs General Efraín Ríos Montt soykırım suçundan yargılanır ve seksen yıl ceza alır. Ancak Anayasa Mahkemesi aldığı cezaı bozar.

Fotoğraf Dizini

Kapak	Robin Canfield / Unsplash
Sayfa 11	Perry Grone / Unsplash
Sayfa 16	Carlos Cardoza / Unsplash
Sayfa 19	Jeison Higueta / Unsplash
Sayfa 21	Julio Gutierrez / Unsplash
Sayfa 27	Yesenia Cuevas / Unsplash
Sayfa 31	Sten Ivan / Unsplash
Sayfa 34	Hector Pineda / Unsplash
Sayfa 38	Perry Grone / Unsplash
Sayfa 41	Robin Canfield / Unsplash
Sayfa 43	Jeison Higueta / Unsplash

ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ İNŞASI DÜNYA DENEYİMLERİ SERİSİ 3

Zor Olsa da Barış:

GUATEMALA DENEYİMİ

DIYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DIYARBEKİRİ BO
LEKOLİNEN SİYASİ Ü CİVAKI

DIYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

**FRIEDRICH
EBERT**

STIFTUNG